

I. N. D. N. 7. C.
DISPUTATIONEM INAUGURALEM
JURIDICAM

De
JURE FAMULO-
RUM HODIERNO,

quod veteri Servorum juri convenit,
aut ab eo discrepat,

EX DECRETO
INCLUTI JCC. IN FLORENTISSIMA
SALANA ORDINIS
PRÆSIDE

Viro Nobilissimo, Amplissimo, Consultissimo
& Excellentissimo

DN. JOH. VOLK. Bechmann/

Hæreditario in Obern-Tröbra / Jcto & Antecessore hu-
jus Academiæ famigeratissimo, Curia Provincialis, Scabinatus &
Facultatis Juridicæ Assessore Gravissimo, Dn. Patrono & Promo-
tore suo æviternum colendo,

PRO LICENTIA

Summos in utroque Jure honores & privilegia Docto-
RALIA consequendi

publicæ Eruditorum ventilationi exponit

JOH. HEINRICUS ALBERTI, Geranus,

ad d. Sept. horis ante- & pomeridianis
in Auditorio JCTORUM

JENÆ Typis WERTHERIANIS, MDCC LXXII.

DISPUTATIONEM IN IURISPRUDENTIA

JURISPRUDENTIA

JURE FAMILIARUM

CONSTITUTIONUM

DE VECIIS SERVITIUM HUIUS CONVENSU

DE VECIIS SERVITIUM

EX DECRETO

ILLUSTRISSIMO AC SACRATISSIMO

ACADEMIAE

ALTAE

UNIVERSITATIS HALLENSENSIS

PROFESSORIS

DR. JOH. VON ...

HAEC DISPUTATIO IN ...

IN ACADEMIA ...

PROFESSORIS ...

IN ...

PROFESSORIS ...

JOH. HENRICUS ALBERTI ...

AL. ...

IN ACADEMIA ...

JAN. TYP. WARTENBURG. MDCCCLXXII.

ILLUSTRISSIMIS
COMITIBUS AC DOMINIS
COLLEGII CO-
MITUM SS. IM-
PERII ROMANI
VVETTERAVICI
AUGUSTISSIMI,

COMITIBUS ET DOMINIS SUIS
PERCLEMENTIBUS,

Cum voto tranquillissimi exoptatissimi-
miq; Regiminis: ac felicissimi Consiliorum publi-
corum, ad præsentia imprimis per decennium ferè
continuata comitia, ulterius conferendorum suc-
cessus, omnigenæque prosperitatis,

*Inauguralem hanc de Famulis ac Servis
Dissertationem, in humilimum devotionis
symbolum dedicat*

ILLUSTRISSIMARUM EORUNDEM EX-
CELLENTIARUM ac GRATIARUM

Subiectissimus Servus

Joh. Henricus Alberti, Geranus.

I. N. D. N. J. C.

DE

JURE FAMULORUM
HODIERNO,
quatenus veteri Servorum ju-
ri convenit, aut ab eo discrepat.

PROOEMIUM.

Multi conqueruntur,
præter vastitatem, quæ studio Jurispru-
dentia quasi propria est, exinde quo-
que nimium ejus studii Cultoribus tædi-
um concitari, quod occurrant tot obsol-
eta inibi & ab hodierno usu prorsus alie-
na, ut ea ferè dimidium devorent laboris,
quem aliàs satis pertinacem exantlare habent studio huic de-
diti. Quicquid tamen sit, ab illis sanè, qui intimiora Astrea sa-
cella intrare penitus cupiunt, superanda erit fortiter illa mole-
stia. Nec certè frustraneus erit iste labor. Respice enim Aucto-
res, qui abrogata colligere fuerunt conati, & reperies, quod
sæpenumero illa, quæ unus pro universaliter abrogatis asserit,
alter non nisi de istius auctoris patriâ concedat, de suâ verò
& aliorum non nisi contrarium demonstrans. Et sic respectu
hujus omninò scienda sunt & sequenda veteris juris præcepta.
Similiter stante hodie hypothese, quæ veteri juri similis est, ne-
mo non intelligit, quod etiam ob similem decidendi rationem
jus hodiernum juri veteri simile esse debeat. Quin etsi quod-
dam minùs utile in tractandis Majorum sancitis obrepse-
rit, compensari tamen illud credendum est jucunditate illâ,
quam

A

quam

quam communiter ex omni rerum antiquarum scrutatione excitatiora ingenia sibi capiunt. Neque felicem in studio Juris aut facilem sibi progressum polliceatur omnino rudis eorum, quæ antiquata hodie dicuntur. Quotquot enim sunt, qui Juris textus diligenter evolvere solent, non potuerunt non observasse, in nostri Juris Corpore perpetuò evenire, ut rebus & juribus hodierno seculo cognitissimis aliquid antiqui semper ferè sit intermixtum, ita ut vel subiecti locum aut prædicati teneat, vel argumentandi vis in eo ponatur. Quis verò sine his omnibus veram textuum interpretationem eruere sibi sumat? Legendo potius & cogitando hærebit ubique his adminiculis destitutus. Jam quantum prudentia accrescit Legislatoria, quantum augmenti capit deliberativa s. consultatoria? dum antiquis insistendo, jurium tot notabiles variationes, tot diversas periodos & tantas ex se progredientes ac evanescentes iterum series perspicere, inque nostri nostræque Reipubl. insigne emolumentum convertere datum est. Non autem frivolam istam & nimis anxiam de omnibus veterum crepundiis solitudinem, sed liberalem & in quendam usum directam solertiã, hæc talia proferens intendo. Quot enim sunt in jure, quæ antiquata in se licet sint, suo tamen modo & prudenti consequentia his nostris moribus egregiè possunt applicari, à Dd. etiam applicantur quotidie. Hujus rei exiguum dabo exemplum, sed tamen ad Praxin faciens. Planum est Electoribus Imperii Rom. *A. B. 1. 11.* interque eos Saxoni & Brandenburgensi, Heig. *l. 9. 4. n. 33.* Saxonique reliquis Ducibus. Pingizer. *q. 46. n. 34.* competere privilegium de non appellando. Hic quæstionem Aula Imperatoris & Camera movit: An, quod per modum Appellationis eò deolveri nequeat, possit devenire per viam supplicationis? Momenta istius quæstionis ex professo persequi, huc non pertinet. Tantùm quoad scopum nostrum sciendum est, Aulam & Cameram, quique pro his defensionem suscipiunt, ut Gail. *1. obs. 135. n. 4. §. 23.* in suas partes vocare exemplum quoddam ex Jure Justiniano petiitum, Præfeci scil. illius Prætorio, à quò cum appellari non posset, supplicare tamen licebat per constitut. Dioclet. & Maximiani *in l. un. C. de sent. Præf. Præ.* Quo
faciè

sanè textu motus B. Carpov. initid ipse cum Camera fecisse videretur in *ir. de L. Reg. c. 9. sect. 7. n. 19. seqq.* qui verò idem hac de re melius edoctus, postmodum mutatâ sententiâ pugnavit contra Cameram in *disst. de privil. Elect. & Duc. Saxon. de non appell. ib. 68.* Quis vero ex *d. leg. vim* argumentandi sive adstruet sive elidet, nisi cui ex antiquato Justiniani Jure bene constat de conditione & jure tum in genere Magistratum ejus ætatis, tum singulariter laudati Præfæcti Prætorio. Tales autem translationes ex veteri jure ad hodierni seculi mores in aliis quoque materiis dari quàm plurimas, sciunt, quotquot Doctorem scripta paulo intentiori curâ perlustrant. Quò & latissimam perque totum jus se porrigentem materiam, quæ de servis est, referendam puto. Ut enim taceam, servos perinde ac res alias in commercio humano fuisse, ac proinde de illis varia passim jura prædicari, quæ in genere ad dominium, possessionem & contractus, aliaque Jurisprudentiæ momenta pertinent; vel hoc certè constat, inde etiam ad rusticos, colonos, adscriptitios, proprios homines pro status hodierni conditione passim argumenta depromi. Noverunt imprimis benè Romanæ fidei Doctores suas de Monachis disceptationes non sine percommoda analogia hinc instruere & declarare, uti testis est præclarus ex eorum numero Scriptor Franc. Duar. in *partit. meth. Tit. ff. de Verb. oblig. pag. m. 799. col. 1.* Quin & ad famulos & ministros libertate hoc seculo non minori, quàm ipsi heri gaudentes, tamen servorum vetera jura adhiberi, inque suis terminis applicari posse, Doctorem schola unanimiter confirmat. Vid. Joh. Herm. Stamm. *de servit. person. lib. 2. Alex. vol. 3. Conf. 75.* Adeoque abrogata juris veteris præbent adhuc hodie in hypothesei proportionali etiamnum vigenti fundamentum decidendi proportionale, quòd præter allegatas variæ testantur materiæ. Ut ergo hætenus pro jure vetustiori dictis fidem ipse facerem, constitutum est, id ipsum de Ministris & famulis hodiernis, usus quotidiani thema, jam proponere, & quid hujus ex veteri servorum jure, & quatenus in hodiernum orbem derivari possit ac transferri, non solum conquirere, sed & cætera, quæ ad hunc tractatum pertinere videbuntur, congerere. Quem no-

Arum laborem eò magis acceptum fore confidimus, quòd ist-
hac materia, quantum nobis quidem constat, suà methodo in-
clusa, certè non ad nostri scopi similitudinem efformata, te-
nus hac in publicam lucem nullibi prodierit.

Tu, LECTOR BENEVOLE, dum presentes chartas Tuo
contuitu forte dignaberis, id quæso mihi præsta, quod in judi-
candis Tuis & ego lubenter facio, & alii omninò facere debent,
nimirum æquum affer animum, & boni consule, quæ pro illo
virium modico hic conscripsi, & cum DEO ac die meliora his
expecta TIBI verò, TRINUNE DEUS! prima omnis justitiæ ori-
gino, per Jesum Christum, alteram illam misericordiæ scaturi-
ginem, humilimâ mente supplico, ut scribenti manum Tuo Spi-
ritu clementer dirigas, nec, quantum ejus impetrare humana
imbecillitas valet, quidquam divinæ Tuæ Justitiæ repugnans
vel hocce scripto Juridico, vel unquam aliàs, me cogitare, asse-
rere aut dare effectui sinas.

CAPUT I. De Generalibus quibusdam præcognitis.

§. I.

MORI magis, quàm genio indulgentes priùs de nomine
quædam virgulæ Grammaticorum Censoriæ subden-
da esse agnoscimus. Et quidem quoad vocabulum
Servi, unde descendat hoc, non una inter eruditos est
opinio. Qui non admittunt, quòd primitivum sit, dicunt illud
originem suam debere Græcis, ut Thef. seq. monebitur, quæ de-
rivatio accuratissimo Scaligero placet, teste Bachov. ad Trentl.
vol. 1. Disp. 2. th. 3. lit. a. Ipse Bachov. cum Ant. Fabr. in *Jur. Pap.*
deducit à serviendo. An hoc probandum sit, non sine rationa-
bili causa in dubio relinquimus. Sufficiat nobis hac vice, si
non Etymologiæ, tamen allusionis Juridicæ loco, quòd Triboni-
anus §. 3. *Inst. de jur. pers.* Florentinus l. 4. §. 2. ff. *de statu hom.*
Pompon. l. 139. §. 1. *de V. S.* & Augustin. 19. *de Civ. Dei.* 15. nomen
Servi à serviendo ducant, exinde, quia Imperatores (Belli duces
puta,

puta, sicut & Theophilus *ad d. §. 3. τῶν πολέμων ἡγεμόνας* vertit) captivos vendere, ac per hoc servare nec occidere solebant. Vendebant autem ideo fortè, ut sicut ex cæteris rebus captis, ita & ex ipsis hostibus in potestatem jam subactis, damnum bello proveniens resarcirent quodammodo & compensarent. Hinc in Basilicis libris servi in spem, καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς πρῶτης, servari dicuntur. Unde & Horatius:

Vendere cum posses, captivum occidere noli,
Serviet utiliter &c.

§. 2. Ad idem quidem lucrum collimat Hotomanni opinio, captivos, inquentis, tamdiu asservari solitos fuisse, donec lytro & pretio soluto redimerentur. Prodit se tamen & hic nævus viro isti cæterâ non aspernando quasi connatus, dum Justinianum in omnibus ferè carpendo propriam quasi laudem sibi ducit. Ne ergò vel in hac minima re Grammaticali assentiri Justiniano necesse haberet, hinc pro eo, quod Imperator vendi captivos dixit, ille substituit *redemptionem per lytrum*, atque cum à τῶν servare, i. e. vitæ parcere, nominis servilis notationem petat Justinianus, ille à τῶν asservare h. e. custodire tamdiu f. sustentare, donec fiat redemptio, derivationem sumit. Quasi verò toto cælo Imperatoris & Hotomannica opiniones differrent. Quin planè commentitiam hanc Hotomanni rationem proclamat Bachov. *ad d. §. 3.* qui ipse tamen ideo in cæteris ne tantillo melius in Imperatorem se animatum ostendit. Scaliger, uti jam supra *ib. præc.* monitum, *conject. in lib. V. Varron. de lingu. Latin.* ex Græcia hujus voculæ fontem dicere conatur, dum Æolicè ἑρῆσ famulum denotasse asserit, ex quo in locum spiritus asperi succedente sibilo S, primò τὸ *Serfus* per F, sicut & antiqui scripserunt, & deinceps F in V. mutato, usitata vox: *Servus* prodierit.

§. 3. Severo huic vocabulo aliud in idiomate Latino æqualiter respondens vix habemus, nisi quòd mancipia interdum etiam vocentur. §. 4. *Inst. de jur. person. l. 5. §. 1. ff. de stat. hom.* quòd manu capiantur. Ludw. *Ex. 1. ib. 17. lit. a.* Improprè tamen famulus à Leone *l. jubemus 4. C. de præpos. sacr. cubic. & alibi*, item minister, à Constantino *l. 29. C. ad leg. Jul. de adult.* pro servis

accipiuntur. Græcis per δούλος communiter exprimi, quod Latinis servus est, nemo nescit. Vernaculæ linguæ aliud non suppetit vocabulum, quod Latinam servi significationem aliquatenus exhauriat. quàm illud usitatum adhuc hodiernum: Knecht, quamvis quoad hodiernum usum dubio caret, vocabulum. Knecht multò benigniori sensu capi, quàm ut dura isti servitutis conditioni possit æquiparari. Quod verò nec de veteri loquendi ratione ista vocula Knecht veris servis proprie applicetur, credere me facit, quod Zasius *l. 1. singul. respons. c. 3. n. 76. seqq.* asserit, & probabile etiã est, Romanorù nempe & Gentium servitutem nunquam vidisse Germaniam. Quod ipsam confirmare videtur notabilis textus in *Land N. l. 3. A. 42. n. 2. ibi: Do man auch das Recht von allererst sagte / do was auch kein Dienstmann: Und es waren alle Leute frey / da unsere Vorfahren zu Lande kamen.* Et paulò inferiùs: *Wir haben auch noch in unserm Recht / daß sich niemant zu eigen geben mag.* Ut ita videatur, nec Majores nostros nomen indidisse rei ipsi planè incognitæ. Quia tamen vel maxime vicinorum populorum servos, atque si ex his nonnulli ad ipsos (Germanos) pervenerunt, nomine quodam signare nostris Majoribus necessum fuit, non potuit non illud vocabulum Knecht hunc in usum transferri. unde fluxit, quòd insignis sit differentia inter Leibeigen, & Knechtschafft. Nàm secundum Sebastianum Franckium in *der Keyser Chronick / fol. 21. à pr.* heist Leibeigen seyn / gleichwohl eigene Güther haben / aber seinen Leib nicht dürfen verrucken unter eine andere Herrschaft / ohne seines Herrn Vergunst und Willen; Knecht aber / welche die Wallachen Schlayen nennen / sind mit Leib / Weib und Kind / Haab und Guth ihres Herrn. Unde initium sumisse videtur illud Germanicum: *Er ist mein / ich mag ihn sieden oder braten.* Pruckmann. *de Regal s. soluta potest. c. 1. m. 105.* Speidel. *fab. voc. Leibeigne Leut &c.* Hincq; quòd negari nequit per voculam die Knechte famulos ex viliori sorte, sicut per Diener ministros honestioris conditionis à Superioribus nostris indigitatos, eamque ipsam distinctionem quoque ad nos eorum posteros translatam fuisse.

2171 S. 4. Hodie igitur famuli, familiares, ministri, aliisque,
 si quæ

si quæ sunt, nominibus, non verò propriè *servi* appellantur illi, quorum operis in rebus œconomicis & aliàs expediendis utimur, postquam nimirum non solum in nostra Germania, sed & toto ferè orbe Christiano pristina servitutis durities exulare iussa fuit. Eos ergò, qui hodie ministeria nobis præstant, quorumq; jura hac dissertatione excutimus, inscriptio nostri discursus famulos appellat, idq; ad similitudinem Gloss. Ordinar. German. ad LandR. lib. 2. a. 33. n. 3. *ibi*: Von freyen Leuthen / welche uns ùmb bestimten Lohn dienen / und zu Latein famuli, das ist / Dienner heißen. Neque tamen ab usu hodierno alienum fuerit, si & hos nomine *servorum* passim indigita verimus, cum & jam olim Salycetus ad l. ob es. 12. C. de obl. & act. num. 1. servitutum constituerit duplicem illiberalem & liberalem. Hanc ergò posteriorem, impropriè tamen ita dictam, servitutum qui serviunt, describimus, quòd sint *ministri familiares ad opem domesticam in certum tempus conducti*. Germanicè vocantur Dienstbothen / sub quo vocabulo comprehenduntur omnes illi, qui operas domino pro certa mercede & victu præstant, sive sint marres, sive fœminæ, nullo discrimine, quid officii servitutiq; præstent. Dn. Mev. ad Jus Lubec. lib. 3. tit. 8. art. 5. n. 1. Aliàs dicitur das Gesinde.

§. 5. *Diximus: Ministri* Latiùs enim hæc vox patere, quàm *famulorum*, videtur, & ita quodam modo generis vicem sustinere potest. Neque enim ministrum hîc in stricta significatione accipimus, quatenus opponi potest famulo, ut dignior viliori (*vid. S. §. 3. in fin.*) Et proinde nec vocabulum famuli eò contractamus, ut tantum fortis deterioris ministrum præsentis discursu per eam vocem intellectum velimus, sed eum, qui omnis generis officia, honestiora non minus ac sordidiora præstat. Commodior enim se vox offerre Latina non videbatur. Cœterum Doctores ad manu ductionem Marciani in l. Sulpitius 49 ff. de donat. inter vir. & uxor. & inter hos primus fortè Bartolus ad a. l. nudum ministrum appellant eum, qui nullum sentit commodum ex negotio gesto. Sed ea acceptio multo minus ad scopum nostrum quicquam faciet. Porro sexum idem nominavimus in nostra descriptione solum nobiliorem. Hic enim sequitur

quiores & foemininum includit. *per l. 1. ff. de V. S.* sicut & ab Ulpiano Servi appellatio etiam ad ancillam refertur, *in l. 40. §. 1. ff. d. t.* Hinc colligunt Dd. quod sermo masculinus etiam foemineum contineat tum in contractibus. *l. 1. de V. S. l. 3. §. 1. de negot. gest. l. 35. ff. de pact.* tum in testamentis *l. qui duos 62. in fin. l. servis legatis 81. pr. ff. de leg. 2. l. 16. pr. §. 1. de hom. lib. exh.* tum etiam in sententiis, statutis & Rescriptis. *c. significavit X. de rescript. Coepoll. ad l. 1. de V. S. n. 18. & c. Tiraq. Gloss. 9. n. 205. & seq. ubi plaustra Doctorum & amplam allegationum proponit farraginem.* Add. Wissenb. *ad tit. de V. S. disp. 1. §. 9. seq.* qui ampliaciones & limitationes varias hujus asserti exhibet.

§. 6. Dixi 2. familiares. Ad familiam enim societas quoque herilis refertur à Politicis. Et jam olim sicut domini patresfamilias, ita servi absolutè familiares appellati fuerunt, ut docet Seneca *6. Epist. 47.* & Macrobius *1. Saturn. II, 1.* Excludimus autem hac voce tum eos, qui *Reipubl.* ministeriis se dederunt, sive in altiori, sive in media sive in vilissima sorte constitutos, tum eos, qui aliunde ad præstandas nobis has illasve operas aliquando accersuntur, neque ideo in familia conductoris censeri debent. Benè tamen multa etiam ad hos suo modo applicari posse ex eis, quæ dicturi sumus, non diffitebimur. An vero & famuli Studiosorū in Academiis, qui æque ac Domini artibus liberalibus sunt addicti, huc pertineant, item Pædagogi & sobolis informatores domestici, quæri possent? Et licet istius generis homines liberalioribus artibus imbuti, honestiori in conditione meritò habeantur, quàm ut communi illo famulorum nomine, prout usus vulgaris id valere jubet, insigniri queat; quia tamen jam *precedenti th.* monuimus, titulum hujus Dissertationis per famulos non eos saltem indigitatos voluisse, qui viliora serviunt servitia, sed sensu laxiori & eos comprehendere, qui honestioribus adhibentur officiis, illi ægrè non ferent, quòd ad præsentem Discursum eorum jura, suo modo, & quoad partes imprimis ipsis favorabiles, relata velimus. Unde & B. Carpovius privilegium illud prælationis, quod famulis debitoris mercedem inter prima debita exsolvi jubet, de quo inferius §. 38. plura dicentur, etiam ad pædagogum extendit, qui in adibus

bus & convictu debitoris constitutus, ad informandos liberos debitoris certâ mercede conductus est, p. 1. c. 28. d. 26. ubi & Lipsiensi præjudicio de anno 1630. id confirmat, ita incipienti: So werden die Gläubiger in folgender Ordnung bezahlet: als zum ersten der Kinder Præceptor, Peter Portius 120. R. &c.

§. 7. Dixi 3. ad operas domesticas. Si quos ergò ad alia officia, quæ domestica non sunt, v. g. ad procuraturam in Judicio, sive Advocatiam præstandam, obligatos quis habeat, eos hæc non trahimus. Jam enim satis ampla domesticorum ministeriorum se exhibet varietas, ut metere in segete aliena non sit opus. Nobis hac occasione ex multis famulitiorum generibus pauca, eaque Justiniano jure maximè celebrata, recensuisse sufficiat. Inter præcipuos igitur servos Romanis erant Atrienfes, quorum meminit Alphenus l. in lege censoria 203. ff. de V. S. item Ulpianus l. in instrumento 8. ff. de instrum. vel instrum. leg. De horum quidem officiis variant. Nostram sententiam breviter explicabimus. Atrium, à quo dicitur Atrienfes, proximum erat à janua, uti colligendum ex M. Vitruvio, illo architecturæ veteris Scriptore, lib. 6. c. 10. p. m. 160. In his atriis autem Patresfamilias suppellectilem suam expositam habebant, veluti escaria & potoria aliisque usibus inservientia vasa, teste Columell. lib. 12. sicut & hodiernum in quorundam ædibus fieri observamus. Horum igitur non minus ut ipsius atrii cura propriè videtur ad Atrienfes pertinuisse. Et quia ostentationi ac splendori externo nimium quàm dediti erant Romani, hincque res illæ in atrii spectatum expositæ maximi sæpè erant pretii, quin & aliquando, referente Catone, pecuniæ aliæque pretiosiora ibi asservari solebant; Hinc factum, ut non nisi fidelioribus & circumspectioribus atrii cura demandaretur. Porrò cum inde auctoritas quædam conciliaretur istiusmodi servis, hinc præ cæteris honestiores passim illi audiunt. Quin etiam ob dexteritatem in ipsis præsumptam non improbabile est, quod Alciatus de V. S. asserit, communiter & alia principaliora negotia, aliquando & quoddam imperium in reliquos servos ad Atrienfes simul spectasse: sicut è contrario servis, Mediatinis nuncupatis, infima ministeria & obvia quæq;

functiones, quemadmodum apud nos forte den *Hausknechten* / *Hausmägden* / injungebantur; de quibus *Connan. com. lib. 2. cap. 2.* Hodie si, quod simile Atrienfibus fit, famulitii genus foret denominandum; vix invenire id possem, nisi fortè in Magnatum aulis quærerem, qui habitationem sibi eligentes, non raro certas personas ordinant, qui locum habitationi destinatum, priusquam ingrediatur Dominas, rectè accommodent, suppellectile nimirum & ornamento congruis palatium explicando, quod vulgo dicimus die *Wohnung* oder *Gemächer* mobiliren.

§. 8. Porro quoque servorum Topiariorum singularis erat functio apud Romanos. Eorum meminit *Ulpianus l. 8. & idem ex Celso l. 12. §. idem respondit 42. ff. de instr. leg.* nec non *Alphenus l. cum quæretur 60. ff. de leg. 3.* Topiarii autem constituti erant in viridariis Romanorum, non quidem, ut cateri olitores, sed qui juxta *Plinium lib. 3. epist. ad Calvis.* sciebant, formas ex plantis, fruticibus ac arboribus efficere, variasque ex his, subtiliter compositis & plicatis, figuras exprimere, item, juxta *Firmic. lib. 8. Matthes. c. 10.* virides porticus in circulum flexis vitibus extruere. Ars ipsa vocatur Topiaria, Kunst oder Lust-Gärtnerey / & nomen sortitur à topiis, τῶπιος Gr. ut vult *Hotom. h. e. funicularis*, quibus quippe opus est, ut sequaces & flexiles herbæ ac frutices, v. g. arbores buxæ, hederæ & similes vincæ loco suo se teneant, neque resiliant. Hanc ipsam artem adhuc hodiernum passim exerceri in hortis, & ipsos etiam hortulanos sæpè in ipsa familia heri, cujus est hortus, etiamnum constitutos esse deprehendimus.

§. 9. Distinguuntur item Servi à *Pomponio l. 166. ff. de T. S.* in urbanos atque rusticos, quatenus ii nimirum vel urbanis vel rusticis destinati erant functionibus. Et notandum, quod *d. l. 166.* inter urbanos, etiam Insularius referatur, qui scilicet, ut idem *Pomponius l. si ita 16. §. 1. ff. de us. & habit.* declarat, custos alicujus insulæ præpositus est. Insula autem tunc neque marina, neque in fluvio nata, ut eam dividit *Marcianus l. etiam ea 17. pr. ff. de leg. 3.* denotatur; Sed Insula tum est ædificium, quod proprio ambitu constat. *Gœdden. in d. l. 166. n. 8.*

p.m.

p. m. 996. quæque vicinorum parietibus non conjungitur, ut ait Festus, sed circuitu publico aut privato cingitur, nomine ducto à similitudine earum terrarum, quæ undique aquis circumdantur. Taliumque insularum Romæ magnam fuisse multitudinem, tanquam tutiorum ab incendiis, affirmat Connanus l. 2. c. 2. n. 5. & l. 4. c. 10. n. 10. Eamque ipsam ædificandi rationem post incendium Neroneum cœpisse, argumento est, quod Tacitus *Ann. XV. c. 43. §. 4. junct. §. 1.* scribit, ipsum Neronem, constituisse, ut dimensis vicorum ordinibus, & latis viarum spaciis, cohiberentur ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque portibus, quæ frontem insularum protegerent, non communiōne parietum posthac, sed propriis quæque domûs muris ambirentur. Et Fabinnus apud Senecam *controvers. 9. lib. 2.* ante ipsam deflagrationem veteris structuræ modum ita reprehendit: Tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustia, ut neque adversus ignem præsidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Hodie ergo præter eas domûs, quæ separatæ circum circa à cæteris etiamnum aliquando in civitatibus jacent, illa etiam non incommodè insularum appellatione possent signari, quæ quidem se invicem, sed tamen muro *δρακίνο* (Brandimauer) interducto, contingunt, & insularius erit ille ex famulis, cui talis domûs, & per Synechd. cujuslibet alius inspectio conceditur. Nam & insula pro domo in genere aliquando accipitur, teste Connano l. 2. c. 2. n. 5. ubi & ait: Insulariis ii similes sunt, qui nostra (p. Gallica) linguâ Conciengerii nominantur. Est autem un Concierge Gallis, cui arx & ditio quædam committitur, Germ. ein Verwalter oder Ambmann/ dem ein Schloß oder Gebiet anvertrauet wird. Jam possemus adhuc plura ministeriorum genera, ut Amanuensium, Dispensatorum & aliorum ex elegantiori literatura huc accersere, sed verendum, ut talia profusè congesta lectorem offendant. Docebit usus chartâ fidelior cæteras famulationis species. Nos ad reliqua Descriptionis nostræ verba declaranda properamus.

§. 10. Diximus 4. *in certum tempus*; per quod non modo certam & determinatam, sed & quadantenus prolixam no-

tabilemque temporis periodam significare volumus, ne quis descriptioni nostræ obtrudat quoque eos, qui ad dies aut menses aliquot paucos, servitia nobis præstant, simulq; per istud temporis spatium mensâ & ædibus nostris utuntur. Hi enim operariis atq; mercenariis, non obstante victûs præstatione, accensentur rectius. Nostræ descriptioni hac in parte accedit *Policen-Ordnung Sereniss. Elector. Joh. Georg. II. de anno 1653. t. 23. c. 2. §. 1. ibi*: *Wiewohl das Gesinde in gemein nicht auff ein vier tel oder halb Jahr gemiethet und angenommen werden soll ic.*

§. 11. Denique famulos nostros descripsimus §. quod sint *conducti*. Si qui enim ex cognatis forte amicisvè personis apud nosmet commorantur, alimenta que capiunt, & pro isthoc beneficio varia hinc inde in re familiari subeunt officia, quod evenire solet haud infrequenter, eos propterea famulorum ordini regulariter non annumeramus, sicut nec liberos parentum familiæ suæ ministeria accommodantes. Ex gratitudine potius, quam quod conductæ sint ad hoc, nominatæ personæ suas operas pro præstare intelliguntur. Hinc est illud præjudicium Scabinatûs Lipsiens. quod affert Carpov. *p. 1. c. 28. d. 31. in causa Hansen Fausts zu Börden / M. Febr. 1635. ita sonans*: *Daß die Kinder aus ihrer Eltern Verlassenschafft / dannenhero daß sie ihnen im Alter zur Hand gangen / und mit Arbeiten die Haushaltung forsetzen und bestellen helfen / vor andern Creditoren Lieblohn zu fodern nicht berechtiget / B. N. W. Breviter*: eos propriè sub Disputationis incudem vocamus, qui Germanis das Gesinde appellantur, & herili imperio subjacent, alios verò non, nisi quatenus similitudo seu par atque conveniens ratio id permittit.

CAP. II.

De statu Servorum ac Famulorum absoluto & relato, ut & de modo eos constituendi.

§. 12. Superatis hisce generalioribus & partim exotericis, quæ pro more tamen erant præmittenda, nunc ad ipsam tra-

tractationem devenimus. Notant verò Jcti accuratiores, duffi
 Servorum materiam exhibent, conditionem ipsorum dupli-
 cem, vel Absolutam vel Relatam. Absolutè considerantur ra-
 tione sui ipsorum, quatenus libertate naturali, *l. 4. ff. de J. & J.*
 sunt privati. Quemadmodum enim se habet peregrinus in ci-
 vitate speciatim, cujus civis non est, quòd scil. ei non competat
 jus illius civitatis (das Bürgerrecht derselben Stadt) ita se habet
 servus in civili societate generatim, quòd nimirum nec illo
 communi jure inter homines liberos (des Völkerrchts) fre-
 quentato, adeoque per consequens nec Romano, nec aliis cu-
 jusdam singularis civitatis jure frui queat. Hinc in Justinia-
 neo Corpore omninò habentur pro mortuis. *l. 209. de R. J. l. 69.*
de condit. & demonstr. Loriott. de J. art. tr. 5. de mort. ax. 5. quini
etiam pro nullis, l. 32. & propterea neque obligari aut obliga-
re, l. 22. ff. de R. J. neque in judicio stare, per l. non idcirco 44.
§. 1. de judic. & ibi Bartol. neque testes esse, l. 8. l. 11. auth. si testis
C. de testib. N. 90. c. 6. neque testamentum condere, l. 8. ff. qui
test. fac. poss. neque ullum aliud civilium negotiorum peragere
d. l. 32. de R. J. permittuntur, sed quadrupedibus potiùs ac pe-
culdibus exæquantur. l. 2. §. ult. ff. ad L. Aquil. Gothofr. in not.
ad l. 3. de cap. min. Festivè hanc in rem P. Gregor. Tholosan. 28.
Syn. c. 5. dicit: Sit servis rostrum suillum (i. e. non fastidiosum
sint palati) aures asinæ (i. e. patulæ,) manus explanatæ (i. e.
non furentur) & pedes cervini. Add. Hillig. ad Donell. l. 2. c. 9.
lit. 2.

§. 13. Cùm ita omnibus servi juribus destituti sint, ut
 nec quicquam sibi habere possint, sed potiùs ex ordine libero-
 rum hominum, ad res, quibus homines pro lubitu suo utuntur,
 detrusi & ferè in earum jam rerum censum relati sint, quæ sunt
 propter homines, hinc altera servorum consideratio emergit,
 quæ dicuntur in conditione esse relatæ, sc. respectu habito ad
 dominos, quorum sunt servi. Et hoc iterum duplici modo.
 Dominus enim servo utitur vel tanquam re aliâ quâvis, e. g.
 vendit, donat, dat doti &c. vel tanquam ministro seu infimâ
 personâ familiæ. De priori modo non sumus hîc solliciti, sed
 de posteriori. Et eatenus eleganter depingit servum Aristote-
 les,

B 1

les,

les, quod sit ὄργανον ἑμψυχον, λόγος κοινωvν, παρὰ λικόν, χωρῆσιν, μὴ αὐτῆ, ἀλλὰ ὅλως ἀλλῶ, i. Pol. c. 4. & 6. h. e. instrumentum animatum, rationale, activum, separatum, non sui ipsius, sed in totum alterius. Nam licet fateamur, quòd herilis societas tam severum dominium, adeoque rigorosam famuli definitionem non præcisè efflagitet, sciendam tamen est, quòd Aristoteles servum secundum statum servilem ibi describat, imò & moribus sui temporis inserviat, quòd maximam partem ad familiæ officia adhibebantur homines libertate privati ac proprii. Atque huic posteriori modo debetur, quòd leges Romanæ pauca admodum ordinaverint de ministris, tanquam ministris seu familiæ sociis, & extra servitutis statum consideratis, sed in istis modi dispositionibus ferè semper commiscuerint qualitatem illam subjecti ministrantis adjectitiam, servitutem nempe cum ipso ministerio in familia præstando. Hinc vel idèò laborem nostrum eò minus ingratum fore confidimus, si secernendo hæc bina invicem, enucleabimus id, quòd, remotâ illâ servitutis adjectitia qualitate, tam secundum leges Justinianæas, quàm hodiernam observantiam, famulis præsentis seculo juris conveniat.

§. 14. Igitur nostris moribus, quibus sublata servitus est, vid. N. A. in Speyer de anno 1542. §. und wiewohl ic. hodierni famuli juxta statum absolutum considerati, eodem ac simili cum ipsismet heris jure utuntur. Sic quòd obligationis capaces sint, vel eo ipso illi satis comprobant, dum operas suas non nisi elocare solent hero, mercede nonnunquam satis magna interveniente. Neque de aliorum jurium capacitate dubitat quisquam, nisi quòd ratione testimonii perhibendi quædam notanda sit differentia. Nimirum quoad statum absolutum, tanquam liber homo, testis omninò potest esse famulas, arg. l. quoniam liberi testes. ii. C. de testib. Nov. 90. c. 6. secus ac servi pristina conditionis, per autb. si testes C. eod. Excepto casu, si aliunde veritas haberi nequeat, tunc enim torture subjiciendæ sunt. l. 7. l. 21. §. 2. de test. l. 9. pr. de quest. neque tamen passim & ubique, sed ita de facto suo in quacunque causa interrogantur, & de facto quoque alieno adversus externos; Non autem in cau-
sa Do-

sa Domini nec pro eo. l. 7. ff. de test. l. 8. C. cod. l. 15. C. de quest. ibiq. Dn. Brunnem. qui varia notabilia exhibet. Add. Hillig. ad Don. lib. 25. Comm. c. 9. lit. a. In statu autem relato & dum causa ad dominum suum pertinens agitur, ne hodie quidem famulus rectè in testimonium vocatur, nec magis ac servus aliquis veterum, propter illam necessitudinem, quàm nimis adstrictus creditur esse domino, per l. servus 8. C. d. 1. Hinc passim improbatur domesticum testimonium, i. e. eorum, quos actor de domo sua producit. l. pen. ff. de test. l. 3. C. cod. ibiq. Dn. Brunn. Quod ipsum tamen limitant (1) nisi sine salario famuletur, quos citat Brunor. à Sole in Loc. Communib. auctis à Jac. Schultes in voc. Familiares. modò tunc expensis domini non vivat, hoc enim idem est, ac si cum salario serviret. Joh. Faber in §. in testib. 9. Inst. de test. ord. & habeat legitimam standi personam in judicio. (2) in casu, si sint utrique parti æque domestici, aut agatur de negotio domestico. Wefenb. in par. ff. de test. Dn. Strauch. Ex. 25. apb. 15. Alias limitationes exhibet Farinac. de test. lib. 2 tit. 6. q. 54. reg. 2. Trentac. de test. resol. 1. Gabr. de test. concl. 10. & Hillig. ad Donell. lib. 25. c. 11. & 12.

§. 15. Potissima igitur consideratio famulorum nostrorum ad statum relatam pertinet, quatenus nimirum famulus in se quidem liber, ipsum tamen libertatis exercitium, quoad operas Domino præstandas, propter utilitatem sibi inde expectandam, ad tempus, certis sub conditionibus, sponte abdicat, suam personam suasque actiones nutui ac imperio patrisfamiliæ subijcit. Et ut ordine procedamus, contemplabimur in nostro themate Famulorum. I. Jura propria, quæ sc. inter herum & famulum intercedunt, ambosque mutuo referunt. 2. Jura extranea h. e. alia, quæ mutuam illam societatem non quidem proxime attingunt, sed ex illa familiari conjunctione resultant, & ratione aliorum partim herum, partim servo utrique separatim competunt. Prioris generis jura propria sc. & ut sic dicamus, familiaria, concernunt ipsius famulitii 1. Constitutionem 2. Consistentiam 3. Dissolutionem. De juribus, quæ extranea appellavimus & eorum ulteriore divisione, alio tempore cum DEO sumus dicaturi. Nunc primò de famulitii constitutione.

§. 16. Modos igitur, quibus jure veteri servi constituebantur, adhibita iterum distinctione in §. 13. tradita, alios facimus quoad Statum Absolutum, alios quoad Relatum. Juxta Statum Absolutum ex hominibus liberæ conditionis in servilem redigebantur 1. Capti ab hostibus, §. 4. l. de J. pers. 2. qui pretii participandi causâ seipfos quasi servos alienant, etiam si minores sint 20. annis, d. §. 4. & retrò à Justiniani temporibus 3. minus militiæ detrectantes, ut notat Jctus Menander l. 4. §. gruvius 10. ff. de re milit. 4. damnati in metallum seu opus metalli l. 8. §. 4. ff. de pen. item 5. in ludum venatorium damnati, d. l. 8. §. 11. ff. eod. 6. mulieres ex Scto Claudio, servili amore bacchatæ, §. un. 7. de success. subl. Hi modi omnes, & si per quos similes severa antiquitas libertatem adimere suevit, (nam & addictio hominis ære gravati creditoribus facta, cujus meminit Gellius nos. Att. lib. ult. cap. 1. eò à nonnullis refertur) hi, inquam, Statum Servorum Absolutum intendunt primariò, licet eorum plurimi per consequentiam simul & Relatum respiciant. Magis verò commodè ad hunc Relatum scil. Statum, quo Servi determinato certi cujusdam domini imperio subjiciebantur, eî omnes videntur pertinere modi, quibus aliàs res cæteræ commercio hominum non exemptæ acquiri solent, emptio v. c. stipulatio, legatum, donatio &c. Quibus ipsis & accenseo, si qui ex ancilla tanquam fructus domino nascantur, l. 5. §. 1. de stat. hom. §. 4. Inst. de jur. person. qui vernæ dicuntur, vel à vere, vel à voto, teste Hillig. ad Donell. lib. 2. c. 9. lit. L. Græci vocant οἰνοψέαγ. Hinc prodiit vernacula festivitas i. e. domestica. Turneb. quoque 1. adversar. 9. etiam libertos vernas in quadam veteri inscriptione se legisse refert. Mercer. 1. opin. 9.

§. 17. Nostri autem Famuli tanquam liberi homines non nisi unico fere modo, per conventionem, scilicet, præprimis autem per locationem conductionem, conciliari solent, experientia quotidiana id attestante. Dico: locationem conductionem, isto enim contractu non solum de præstando rei certo usu, l. 9. §. 1. ff. loc. cond. sed & de præstandis operis homines conveniunt, l. si ubi 22. ff. de P. V. Et pro ista diversitate objecti nomina quoque personarum contrahentium diversa oriuntur. In locatione &

catione *rerum* ille dicitur Locator, qui usum rei pro mercede præstat, v. g. dominus fundi; is verò, qui usum concessum percipit, v. g. colonus, solet Conductor dici. In locatione verò *operarum* ille Locatoris nomen fortitur, qui operas suas locat, h. e. exhibere promittit; Conductoris verò appellatione venit is, cui operæ præstantur, l. 1. ff. de æstim. act. l. in operis 26. & passim. ff. loc. cond. l. 3. ff. de his qui nor. infam. l. 1. §. 6. de postul. l. 18. §. 9. l. 28. & l. 22. ff. loc. Treutl. vol. 1. Disp. 9. tb. 1. lit. H. ibiq; Bachov. Cujac. 2. Observ. 28. Don. lib. 13. c. 6. ibique Hillig. lit. H. Ludw. Ex. 13. tb. 5. lit. B. Hinc facile constat, quòd ipsi famuli Locatorum partem, eorum verò Domini Conductorum vicem obtineant, & quòd juxta hujus ipsius contractûs regulas plurima, quæ inter herum & servum hodie jura intercedunt, æstimari debeant.

§. 18. Porro nihil frequentius est, quàm ut in conductio-
ne famulorum arrha intervenire soleat, daß man ein Dinggeld oder Dingroschen drauff gibt/ pro firmiori certitudine celebrati contractûs. Arrham vocavi, ad similitudinem illius arrhæ, quæ emtioni venditioni, pr. in fin. Inst. de emt. vend. ut & sponsaliorum solennitati, l. si quis officium 38. pr. ff. de ritu nuptiar. est conveniens. Licet enim Dd. quot quidem ego eorum evolvi, parum expressè de arrha, locationi conductio-
ni accedere solitâ, nobis exhibeant, multò minùs ad istam singularis arrhæ speciem descendant, in obligandis famulis, prout diximus, usitatam; nulli tamen veremur isthoc nominis huc transferre, præsertim, cum neque vocis origo, dum à Græco ἀπράγης, quod est firmum, descendere videatur, neque idonei auctores repugnent, quò minus pro quovis pignore generatim sumi queat. Ita Terent. Heautob. a. 3. sc. 3. v. 42. Ea relicta arrhaboni est pro illo argento.

§. 19. Jura ipsa autem arrhæ nostræ famulari convenientia quod attinet, neque hæc mutuari dabitamus ab ipsa illa materia, quæ est de emtione & venditione, quatenus de arrha ibi disponitur, ad stipulante ipsius Justiniani consilio, pr. I. de loc. cond. inquentis, quòd locatio conductio sit proxima emtioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistat. Præsuppositâ igitur eâ similitudine, inferimus, quod arrha data, Dinggeld oder Mietz-

C

grq.

groschen / nihil conferat ad ipsam conductionis famulor. perfe-
 ctionem, quippe quæ per solum heri atque famuli consensum,
l. 2. pr. & §. 1. ff. de O & A. nec non mercedis constitutionem,
l. 2. ff. loc. cond. suum robur accipit. Indeque ulterius confici-
 tur, quòd, si cæteroque perfectâ conductione famulus sive sim-
 plicem, sive duplicatam arrham restituat, vel etiam Herus ar-
 rham perdere & relinquere velit famulo, neuter tamen possit
 invitò alterò resiliere à contractu semel initò, *per l. sicut initio §. C.*
de O. & A. licet communis Dd. opinio sit contraria, ut tradit B.
 Ludw. *ad pr. 7. de emt. vend.* Idque procedet, sive arrha in sym-
 bolum duntaxat conductionis, sive, ut simul partem mercedis
 faciat, sit data, secundum ea, quæ tradit Dn. Struv. *Synt. 7. Civ.*
Ex. XXIII. ib. 23. Wesenb. *ad ff. de contrab. empr. n. 9. ibique* Dn.
 Hahn *ad Wesenb. & Dn. Carpz. p. 2. C. 33. def. 14.* quanquam
 quoad posterius dissentire videatur Dionys. Gothofr. *ad l. 2. C.*
quando lic. ab emt. disc. lit. K.

§. 20. In partem mercedis verò datam esse arrham,
 non modò eam intelligimus, quæ data est ita, ut postmo-
 dum decurtetur de mercede conventâ, sed & eam, quæ ul-
 tra vel supra mercedem, & quodam quasi donandi animo
 datur, quod in emtione venditione dici hodie solet, in ben Kauff
 geben. Utroque modo datam arrham retinet famulus & suam
 facit. Quod si verò in symbolum nudam & solum data illa fue-
 rit, impleto contractu, eam restituere debet famulus, ac utilis
 hero competit in rem actio ex locato cond. arg. *l. 11. §. 6. de act.*
emt. Quod si autem arrha non super jam perfectâ, sed perficien-
 dâ demum conductione fuerit data, licet quidem resiliere à con-
 ductione, quæ tractabatur, nec ad perfectionem erat deducta;
 sed tamen si famulus in causa est non secutæ perfeccio-
 nis, arrham duplicatam restituet, conditione ex lege, ut putat
 Cujac. *11. observ. 17.* conventus; sin verò Dominus, arrham da-
 tam perdet, *per textus & Autores jam citatos.* Et si eveniat, ut
 postea mutuo consensu dissolvi locatio conductionis placuerit jux-
 ta *ult. 7. quib. modis toll. obl.* datur actio ex loc. conduct. ad ar-
 rham repetendam, arg. *d. l. 11. §. 6. de act. emt.*

§. 21. Quæritur hîc: Si famulus duobus vel etiam pluri-
 bus

bus promiserit suas operas, cuiam eas prestare teneatur? Responsionem vel jure naturali depromptam suppeditat ipse Ulpianus l. 26. ff. loc. in operis, inquiens, duobus simul locatis convenit priori conductori satisfieri. Hinc ut in aliis, ita & hac parte, æquissimè constituit Seren. Elector Saxonix in der Besinde Ordn. de anno 1651. t. 2. §. 2. Da iemand von Knechte / oder Mägden seinen Dienst zweyen Herren zugleich anbieten / oder versprechen würde / der oder dieselbe soll schuldig seyn / dem jenigen / welchen die Zusage am ersten geschehen &c. und dem andern einen rüchtigen Dienstbothen an seine Stelle zuschaffen / oder den zugesigten Schaden nach Ermessung der Obrigkeit zu ersetzen. Simile in suis ditionibus ordinârunt Illustrissimi Rutheni à Plauen, in der Verordn. wegen des Besindes. de anno 1652. art. 2. n. 2. ubi præterea & pœnâ in tales animo levi homines animadvertendum putârunt. Ita enim d. l. constituere: Und soll das Besinde dieser seiner Leichtsinngkeit wegen noch darzu mit einer willkührlichen Straffe angesehen werden. Conferri potest Dn. Brunnem. ad d. l. 26. ff. loc. n. 1. Quid verò juris, si quidem à posteriori domino arrham, einen Dinggroßchen famulus acceperit, à priori autem non? Arbitramur nihilominus ad præstanda servitia, primo domino oblata, esse adstrictum ex eodem, quod *ih. præc.* adduximus, principio.

§. 22. Ita ergò ordinariè famuli constituuntur, & modo frequentiori. Nunc de modis quodammodo *extrinordinariis*. Quò referimus l. conductionem illam *tacitam*, seu potius tacitè prorogatam. Quæ tacita reconductio non tantum in prædis locum habet, sed etiam in rebus mobilibus locari solitis. *Molin. de just. & Jur. tr. 2. D. 498. n. 10.* *Mantic. de tac. & ambig. convent. lib. 5. tit. 15. n. 43.* nec non in operis locatis *Mantic. d. l. Menoch. lib. 3. Præsumt. 85. n. 16.* *Mascard. de probat. Concl. 993. n. 12.* Quodsi ergo conductionis tempore impletò famulus remanserit in conductione, neque repudiaverit eum dominus, illa partis utriusque taciturnitas efficit, ut dominus famulum reconduxisse, & hic eandem locationem renovâsse nudò consensu videantur, per l. *item quaritur 13. §. fin. ibique* Dn. Brunnem. l. qui ad certum. 14. ff. l. 16. C. locat. *Mevius p. 3. Decis. 385. n. 2.*

§. 23. Excipiunt Doctores casum, quo prima locatio in

scriptis fuit celebrata, ubi hanc tacitam reconductionem exclu-
 di, neque prius tempus in relocatione videri repetitum, asse-
 runt, & hoc idem, ne tacitus consensus, qui ex facto inducitur,
 ultra, quam factum est, operetur, quam ipsam alias objectio-
 nem movet Ant. Faber in *C. 1. de locat.* Et ita communiter cum
 Menoch. *lib. 3. presumt. 85. n. 46.* explicant verba *fin. l. 13. §. ult.*
ff. locat. Vid. Gomez. *lib. 2. var. Resol. jur. c. 3. n. 16.* Anton. Fa-
 ber in *Cod. lib. 4. tit. 41. def. 48.* Carpz. *p. 2. Const. 37. def. 9. sub*
fin. Afflic. dec. 165. Aliter hæc verba interpretatur Frantzk.
ad ff. loc. n. 13. §. seq. sc. habitationem fuisse reconductam quate-
 nus inhabitavit ultra annum, nisi in scriptis de alio tempore
 conventum, ut tunc ad idem tempus in scriptis antea compre-
 hensum ex integro reconductio facta videatur, & hanc senten-
 tiam calculo suo confirmat Dn. Struv. *Ex. 24. tit. 8.* Quæ interpre-
 tatio sanè nihil absoni habet, præprimis cum communis Do-
 ctorum sententia paulo subtilior esse videatur, per ea, quæ exhi-
 bet Dn. Lauterbach. *ad ff. tit. loc.* & Dn. Brunnem. *ad d. l. 13. §.*
fin. ff. locat. Sed si stipulatione celebrata sit locatio, tacitam
 conductionem rejicit Bartol. *in d. l. 13. §. fin. ff. loc. n. 13.* Quæ
 sententia tamen ex traditis Lauterbachii & Brunnemanni æque
 dubia ac prior redditur. Verùm cum hodie stipulationes non
 adeò sint frequentes, operam non compensabit accuratior in
 hoc ultimum inquisitio.

§. 24. Dispiciendum erit potius, in quantum temporis spa-
 tium hæc tacita ministrorum reconductio porrigatur, numq; ad
 totius anni, num verò ad brevius duret tempus? Et quidem, sic
 ubi mos ferat regionis, ut duobus in anno stativis terminis, quod
 Vere, nisi fallor, apud plurimos sit atque Autumnno, famuli so-
 leant mutari, h. e. admitti novi, veteres autem dimitti; tunc ju-
 ri nostro conveniens esse arbitramur, sufficere, si ad alterius sal-
 tem istorum terminorum revolutionem usque tacita illa recon-
 ductio extendatur, etiamsi prima conductio integrum annum
 respexerit, *arg. sæpius cit. l. 13. §. fin. vers. quod diximus, in verbis;*
et si lustrum ab initio fuerit constitutum. ff. loc. cond. In nostris ter-
 ritoriiis atque finibus talismodi controversiæ ut plurimum lau-
 dandâ sedulitate Legislatorum præsciinduntur, & quid observari
 debe-

debeat, certis Edictis constituitur. Sic in Electoratu Saxonico non est dubium, quin tacita hæc conductio non nisi integri anni cursu demum finiatur, juxta Sereniss. Electoris Joh. Georgii II. Ordin. Polit. de anno 1653. Sic item in terris Ruthenicis totus annus circa istum casum est determinatus, per expressum hac de re mandatum Illustriss. Ruthenorum à Plauen de anno 1652. Et ad hoc tempus etiam prius salarium tacite repetitum est. Hinc Bald. in l. 19. ff. de jur. dot. dicit: *Quodsi te conduxerim pro uno anno cum certo salario, & postea te simpliciter conduxerim pro alio anno, intelligitur facta repetitio illius salarii, quod propter servitia prioris anni constitutum erat.*

§. 25. Illa quæ de tacita reconductione hæctenus propo- sita sunt, insigniter limitantur hoc in casu, quando famulus, qui per tempus promissum servitia præstitit, novo Domino operam suam addixit, tunc enim primus conductor præferri nequit, si modo annus ille, ad quem locaverat suam operam famulus, finitus est, etiamsi non resignaverit, quia jure communi non resignatio, sed potius tempus, ad quod conducitur, contractum finit, juxta l. 3. §. 6. ff. de jur. fisc. Mev. p. 4. Dec. 385. & Dn. Brun- nem. ad l. 26. ff. loc. n. 1. Verùm & hæc resignatio & renunciatio moribus nostris passim, majoris certitudinis gratiâ, recepta est. Hinc quoque tempus ipsum, intra quod fieri debeat ministerii renunciatio, ne taciturnitas continuationem inducat, hisce regi- onibus non solet non determinatum relinqui. Sic in terris Ele- ctor. Sax. denominatur quadrans anni, conductionis decursum proximè præcedens. Ita enim in d. Ordin. Polit. Sereniss. Elect. d. anno 1653. t. 23. c. 2. §. 3. hac in re disponitur: *Über diß auch/ do das Besinde usf künfftige Jahr im Dienst zu verbleiben nicht/ gesonnen/ soll es ein viertheil Jahr vorher/ den Dienst auffzusagen/ gehalten seyn. Wo aber die Aufskündigung nicht geschicht/ ist es verbunden noch ein Jahr lang den Dienst aufzuhalten. Sex verò saltem hebdomades, easque tam hero, quàm famulo, quoad su- as ditiones, in hanc rem sufficere putarunt Illustr. Rutheni d. Mandato de anno 1652. ibi: Da aber ein Hauswirth ein Besinde länger nicht in Diensten zu behalten/ oder das Besinde länger nicht darinnen zu verbleiben gemeinet/ soll ein Theil dem andern zu sel-*

ner zeitlichen Nachricht sechs Wochen vorher anzulegen / wo es aber nicht geschehe / den Dienst auch folgendes Jahr aufzuhalten verbunden seyn. Cæterùm, cùm nonnunquam cautiones quoque soleant ministri dominis præstare, quæritur an & cautio ejusmodi constituta in sequentem annum per talem continuationem tacitam simul protrahatur. ¶ R. Si quidem ipse famulus pignora dedit, videntur obligata manere; si verò alius pro eo in priore conductione res obligaverit, aut fidejusserit, hujus novus atque expressus consensus erit necessarius, *per. d. l. 13. §. fin. ff. loc. cond.*

§. 26. Inter modos famulum constituendi, quos diximus extraordinarios, referri quoque potest (2.) ille, qui German. vocatur *der Diensthawg* / cùm videlicet quibusdam in locis Rusticorum (nonnunquam & alior. subditor.) liberi, antequam ex pago & jurisdictione domini, aliorum se cùm suis operis convertant, aut etiam remanentes sub ipsâ jurisdictione, sed tamen è familiâ paternâ discedentes, heros, quibus famulentur, quærant alios; prius ipsi Domino, cui hos immediatè subjectos natiuitas reddidit, ad certum tempus & pro statutâ mercede suum famulatum offerre, & si domino ita placuerit, præstare tenentur. Tempus illud in suis regionibus Sereniss. Elector. Sax. determinavit, ut sit biennium. d. Ordin. Polit. *de anno 1661. t. 23. c. 3. §. 1.* Sed hâc vice non incongruè quæri potest: An jure subditi, eorumque liberi cogi possint, ut nobilibus aliisque magistratibus præ cæteris famulitium præstare teneantur? Primâ fronte negandum videtur. Quemadmodû enim ministerium & operam famulorum potius ad obligationem personalem, quam ad servitutem referendam esse, docet Cœpoll. *in tr. de servit. urban. præd. c. 7. n. 1.* & ex dictis patet. Ita nec subditi aut eorum liberi citra conventionem à magistratibus suis ad famulitia vel operas præstandas cogi poterunt. Nam sicut nemo invitus rem suam vendere tenetur, *l. invitum C. de contrab. empt. & l. nec emere C. de jur. delib.* ita quoque nec invitus locare cogitur, *per l. invitum C. loc. neq; hâc in re magistratus jus protimiseos allegare potest, quia hoc ex l. 12. C. de contrab. empt. in tantum desit, ut paucis exceptis casibus specialibus vel consuetudine demum obtineat.*
Andr.

Andr. Gail. *lib. 2. Observ. 19.* Andr. Rauch. *p. 2. q. 22. n. 6.* Accedit, quod coactio elocandi operas sapiat quandam servitutis speciem, teste Hart. Pistor. *Observ. 101.* Plures hanc in rem exhibet rationes Dn. Carpzov. *p. 2. Const. 31. def. 9. & in Resp. lib. 1. Resp. 58. Jung. Magn. Dn. Richter p. 2. dec. 93. n. 14. & seq.*

§. 27. Quod si tamen rustici operas suas equis vel manu præstandas aliis elocare soleant, tunc certè vel maxime *pietas & reverentia*, quam subditi dominis suis debent, prærogativam aliquam ipsis tribuit, præprimis si Dominus re adhuc integra, concurrat, eandemque mercedem promittat, tunc enim quicquam firmæ ac speciosæ prætensionis non habent subditi, quo operas dominis denegare valeant. Dn. Carpz. *cit. p. 2. Const. 51. def. 9. & in Resp. cit. l. Dn. Richter all. dec.* Et hinc salvari potest consuetudo, quâ receptum esse §. *prac.* diximus, ut quis operas suas potius Domino pagi, quàm extraneo addicat, v. Carpz. *p. 2. dec. 5. quæq;* non solum in Saxonia secundum alleg. Ord. Pol. sed etiam in Marchia Brandenburgensi recepta est, ut nimirum liberi rusticorum, quando parentes eorum operam necessariam sibi non judicant, nobili præ aliis potius elocare cogantur. vid. Schepzliz in *Consuet. March. p. 4. tit. 10. §. 2. & Dn. Brunnem. ad. l. 26. ff. loc. n. 11. 12.*

§. 28. Diximus supra §. 17. quod hodierni famuli unico ferè locationis conductionis modo concilientur. Id quomodo procedat tam communiter & regulariter, tam quodammodo extra ordinem & minus frequenter, tenus hac sufficienter explicavimus. Potest tamen aliquando evenire, ut iste contractus locationis conductionis locum non inveniat in adsciscendo famulatio, hinc ad modos *exmordinarios* III. eum referimus, qui fit per contractum *innominatum*. Quod si enim forte ministrum quidem sibi quis obligaverit, nec tamen simul certam mercedem statim initio constituerit, non locatio conductio, sed contractus innominatus celebrabitur, actionem præscriptis verbis producens, arg. *l. si tibi 22. ff. d. P. V. & S. 1. ff. de loc. cond.* Tandem IV. huc referri potest *additio creditoris* ad operas debitori præstandas, quando scilicet debitor non solvendo existens ad manus creditoris traditur, ut eum in compedibus atque vinculis tene-

tenere, ejusque servitiis tamdiu uti possit, usque dum operis
 suis vel aliâ ratione integrum debitum dissolvat. De hac addi-
 tione post textum in LandR. lib. 3. art. 39. latè scripsit Coler.
Proc. Exec. p. 1. c. 9. & alibi. Cujusmodi additio Jure *Electoralis*
 Sax. abrogata quidè est per Const. Aug. p. 2. c. 22. vid. Carpz. *ibid.*
 Eam tamen Jure *communi* Saxonico adhuc vigere, post alios
 tradunt Chilian. König in *Proc. c. 103.* Christoph Zobel p. 2. *diff.*
 30. & Dn. Struv. *Synt. J. Civ. Exerc. XLIV. tb. 30. in fin.* ubi & ita
 ad consultationem Præfeci J. in causa G. E. contra F. M. mense
 Nov. anno 1677. Dominos Jenenses respondisse testatur hâc sen-
 tentiâ: *Dass Beslager vermöge gemeiner Sächsl. Rechte die*
Schuld abzuverdienen oder in Banden und Gefängniß zu setzen
denen Klägern nicht unbillich in die Hände gegeben wird. V.
R. W.

CAPUT III.

De his, ad quæ Dominus Servo ob- ligatus est, consistente famulatio, & de Mercede potissimum.

§. 29. Hactenus de *constitutione* famulitii. Nunc *qui-*
bus *juribus*, *constituto* jam & *consistente* famulatio, herus & ser-
 vus obstricti sibi invicem sint, videbimus, contemplando, ad quæ
 devinctus sit (1.) Dominus. (2.) Servus. Ille tenetur (1.) & præ-
 cipuè ad solvendam famulo *Mercedem*. Equidem servis pro-
 priè sic dictis mercedem deberi nullam, est extra controversi-
 am. Eis enim vitæ frustratio pro mercede est. Sed aliud ob-
 tinet in hominibus liberis, qui ut §. 14. & 17. dictum, non nisi
 pro mercede conducuntur. Merces autem, si per locationem
 famulitium constituatur, non nisi in *pecunia numerata* consiste-
 re potest, ad similitudinem emptionis venditionis. Id quod præ-
 tii atque mercedis paritas atque eadem planè utriusque ratio
 efficere videtur. Utrumque enim æstimatio est, alterum rei to-
 tius, alterum operarum, vel temporanei usus: quæ tamen æsti-
 matio nihil aliud est, quàm pretium, eoque nomine etiam fre-
 quenter à Jctis appellatur. Jam verò constat res omnes æsti-
 mari

mari pecunia, ita ut extra pecuniam res una, etiamsi sit fungibilis, alterius æstimatio vel pretium esse nequeat. Quapropter cum in locatione aliquid non minus ac in emptione æstimandum veniat, ratio quoque exigere videtur, ut non minus in locatione, quam in emptione pretium nummarium intervenire oporteat, quod multis autoritatibus confirmari potest. vid. l. 23. ff. com. divid. l. 1. §. 9. de pos. l. 5. §. 2. de Prescript. Verb. Nec obstat l. 21. C. loc. per quem text. Coraf. lib. 2. Miscell. 11. Pinell. ad l. 2. C. de rescind. vendit. p. 2. c. 3. n. 29. alique recentiores in contrarium moventur. Nam dupliciter ille textus resolvi potest. (1.) Cum Tulden. & Busio ad l. 2. ff. locat. adhibitâ distinctione inter locationem operarum & rerum, ita ut in illâ merces in pecuniâ tantum, in hac verò etiam in aliâ re consumptibili constitui possit, quod etiam ante eos tentavit Gregor. Lopez 1. anim. adv. 15. distinguens inter locationem fruendi & faciendi, & inter recentiores defendit Bachov. ad Treutl. Vol. 1. disp. 29. th. 3. tit. 9. & Dn. Brunnem. ad l. 5. §. 2. ff. de Prescript. verb. n. 5. Ubi plures consentientes Doctores allegantur: Vel, si hæc distinctio propter monita Vinnii cuidam non amplectenda videatur, (2.) Salyceti vel etiam ipsius Vinn. in §. 2. Inst. loc. n. 2. propositam responsionem, quòd in d. l. 21. vice mercedis in pecuniâ constituta fructus substituuntur, adhibere poterit.

§. 30. Et sic videmus ratione operarum vulgarium & factorum locari solitorum propriè Mercedem dici & constitui: (Secus est, si per contractum innominatum servitium constituatur, ubi & quælibet res sufficit. Dn. Brunnem. ad l. 5. §. 2. de Prescr. verb.) in dignioribus verò operis v. c. in erudiendo homine, Salarium seu Honorarii nomen adhibendum esse volunt, per l. i. ff. ff. mens. fals. mod. dix. Quanquam à Mercedis nomine neque Latini (sicut nec Julianus l. 4. ff. ubi pup. educ. deb.) neque etiam Græci Veteres abhorruerunt in his ipsis, quæ Noviores salaria, stipendia, & Græci *συντάξεις* maluerunt dicere. Etiam si enim res ipsa pretio nummario æstimari in talibus nequeat, labor tamen cuique suus ut sit fructuosus, nulla prohibet honestatis ratio. Itaque his, qui in dignioribus operis versantur, non pretium rei, (ut bene Seneca Omt. 2. tom. 2. pro Rhetor. distinguit)

D

sed

sed opera solvitur, id quod mercedem ferre non meriti, sed occu-
pationis, eleganter effert Dn. Bæclerus *art. 2. mens. pret.*
Quicquid verò ejus sit, sive mercedem, sive salarium, sive alio
nuncupemus nomine pretium pro operis præstandis promissum,
id, ut monuimus, in numerata pecunia consistere debet.
Nam quòd communiter alimenta, sæpe etiam vestimenta & alia
famulis præstat dominus, id propter pactum adjectum fieri, nos
equidem censemus *l. 7. §. 5. ff. de pact.* Hæc ipsa autem etiam
pro servo propriè dicto Lex naturæ paciscitur. vid. Grot. *de J. B.*
et P. lib. III. c. 14. n. 6. unde Syracides 33. v. 25. ἀγρῶν καὶ κτή-
ναιων, καὶ ἔργα οὐκ ἐστὶν.

§. 31. Quantitas mercedis pro ministeriorum diversitate
variat. Hinc in bene constitutis Rebuspublicis auctoritate Ma-
gistratus ea quantitas solet determinari. Perpetuam verò hæc
in re ordinationem, & quæ in prolixam plurium annorum seri-
em durare queat, sine ingenti civitatis incommodo fieri non
posse, pro certo nobis est persuasum, idque ipsum propter insi-
gnem annonæ & aliarum civilium rerum necessitudinem, quæ
omnes populos solet pervagari. Cæterum quemadmodum a-
liàs in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod plu-
ris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, & ita in-
vicem se circumscribere: ita & in locatione conductione famu-
lorum id licitum esse, *per l. item si 22. §. fin. ff. loc. cond.* omninò
asserri potest, quod probant Dd. in tantum, ut ne quidem artificii
locanti suam operam concedant implorationem beneficii *l. 2. C.*
de resc. vend. uti refert Barbof. *ad d. l. 2. C. de resc. vend. n. 26.*
quod tamen limitat Dn. Brunnem. *ad l. 22. §. fin. ff. loc.* ut non
procedat, si vel artifex ignoraverit vitium materiæ, ex qua cla-
borandum quid sit, vel error concurrat inculpabilis. Hodie,
mercedis determinatione per Edictum Superioris promulgatâ,
vix ausim asserere, concessum esse, ut in fraudem hujus, merce-
dis quantitas augeatur, nisi insignes circumstantiæ rem ita tem-
perent, ut de majori, quàm ibi constituta est, mercede inter he-
rum & famulum conveniatur. De minori autem quin conveni-
ri possit, nullum dubium est.

§. 32. Extra determinationem publicam à Superiori præ-

prescriptam quantitas mercedis à conventionem contrahentium dependet, in tantum, ut arbitrio Tertii alicujus permitti merces possit, §. 1. *f. de loc. conduct.* Et hoc quidem effectu, ut si quidem Tertius ille mercedem definiverit, res bene se habeat, & contractus inter herum & famulum sit omnino validus; sin minus, nullius momenti sit, quasi nullam mercedem statutam, *l. 25. ff. loc. cond.* Sive verò ab ipsis contrahentibus, sive à tertio determinatio mercedis fiat, semper requiritur, ut vera sit, non simulata merces, per *l. 46. ff. locat.* Hinc si quis dicit gratiam conduxerit famuli operas uno saltem nummo, vel duorum denariorum pensione, ut loquitur textus *2. feud. 9. §. 1.* conductio quoque est nulla, per *l. si quis 46. ff. loc. cond. l. 20. §. 1. eod.* si tamen serio quid voluerunt agere, donationis instar ita inducitur, *d. l. 46.* ita ut usum suarum operarum quasi donasse videatur famulus. Conf. Gothofr. *ad d. l. 46. lit. O.* Dicebant autem veteres nummo addicere, quod nostrates vocant, fragmento panis vendere. Hicque modus loquendi ex emptione vend. in locationem conductioem est translatus. Consulebatur verò hoc obtentu pudori accipientium, & donationis invidiam occurrebatur, Schild. *ad Svecon. in Cas. c. 50. p. 79. n. 7.*

§. 33. Constituta merces solvenda est eo tempore, quod inter herum atque famulum convenit, aut si tempus in conventionem haut sit expressum, tunc quando aliàs eo in loco id fieri suevit, *l. semper 34. ff. de R. J.* Quod si nec de regionis more constet, tunc, finito locationis tempore ut solvatur merces, analogie Juris putamus conveniens, in qua re habemus consentientem Bartolum in *l. Praeses 1. §. Divus 13. n. 6. ff. de extraord. cogn.* Ex æquitate tamen rectè videtur passim esse receptum, ut etiam ante istius temporis effluxum, ministri, præsertim pauperiores, in usum necessarium, aliquid modici de mercede sua præcipiant, *fac. l. si verò non remunerandi 12. in fin. ff. mand.* Hisque paria Illustr. Rutheni suis ditionibus ordinarunt sæpe laudatam Const. de anno 1652. *art. ult. n. 6.* ibi: Soll keinem sein gefaster Lohn vorenthalten/sondern der selbe jedesmahl/weiñ sein Dingjahr aus Iss/oder/was er etwa mitler/ desey/ unentbehrlich benöthiget were/ richtig ausgezahlt/und wieder seinen guten Willen zwey oder mehr Jahr lang nicht

nicht zusammen gesparrt werden. Quid igitur, si moram in solvendo Dominus committat? R. Ex conducto actione contendens, eo iudicio, quod est bonæ fidei, debitam mercedem cum usuris solitis consequetur famulus, per ea quæ rescribit Antho- nius Epicteto, l. 2. C. de loc. cond.

§. 34. Et sic, cum certa merces promissa est, lex conven- tionis exigit, eam solvi, sed nullâ mercede promissâ, an aliqua debeatur & qualis, non extra ambiguitatem existit? Ex iure & ratione communi primò considerandum erit id, quod dictum est, cum famulus operas promitteret, & Dominus reciperet: sæpe enim contingit, ut nec gratis opera suscipiatur, nec protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gera- tur, ut postea tantundem mercedis nomine præstetur, quantum conveniri potuerit, cuius rei gratiâ actio præscriptis verbis da- tur, uti decidit Ictus in l. 22. ff. de P. V. Sed si ex dictis nihil colligi possit, considerandum erit, quid consuetum hæcenus fu- erit conductori & locatori, an operas certa mercede locare & conducere antehac sint soliti, aut verò gratis præstare & recipere. Hinc si famulus non solitus fuit antea gratis servire, sed mer- cedem accipere, etsi vel Dominus gratuita antehac habuerit operas, tamen censetur servivisse pro ea, quam ab alio accepit, iusteq; petit, mercede. Bonacoss. in tr. de serv. & fam. q. 79. Castr. vol. 2. Conf. 346. Joh. Fab. ad §. fin. Inst. mandat. Multò magis, qui in annum operas locaverat pro certâ mercede, eo finito, utut mercedis nulla amplius sit facta mentio, in primo anno promis- sam ulterius potest petere. Bonacoss. cit. tr. q. 80. conf. sup. §. 22. seqq.

§. 35. Ubi autem hæc omnia cessant, succedit æquitas & officium iudicis, quòd, si non gratuita servitia promissa reperian- tur, operantibus merces constitui debet, iustâ ratione personæ & operarum habitâ. Cyn. Salyc. & Johan de Aren. ad l. 1. C. mand. Equum enim hoc est, nec debet esse labor sine mercede c. chari- tatem. c. 12. q. 2. Nov. 82. c. 9. in pr. unde fraudans aliquem mer- cede, sanguinem ejus effundere dicitur c. immolans. c. 5. q. 5. Et hoc in casu officium iudicis implorari potest, arg. l. 32. ff. de reb. Cred. Mev. ad Jus Lub. lib. 3. tit. 8. art. 7. n. 1. & seq. Præterea hæc observandum, etiam si in conventionē vel nihil de alimentis dictum,

Etiam, tamen cibum & potum famulos à Dominis exigere posse. Negat hoc quidem Coler. *de Aliment. lib. 1. c. 13. n. 40.* sed frustra & sine jure, tum quia Dominus servo ad alimenta obstrictus est *l. 2. ff. de his, qui sui vel alieni juris.* tum quia etiam in liberis hominibus sic jus providit, ut cum aliud non convenerit, operæ quidem artificiales præstentur proprio victu & sumptu debentium, obsequiales autem sumtu & victu Dominorum, quibus exhibentur *l. 18. l. 21. ff. de operis libert. Zas. singul. intell. lib. 1. c. 3. n. 51. & seq.* Atq; hoc universalis Germaniæ observat consuetudo, famulis mercenariis alimenta sine conventionione decernens. *Mev. ad Jus Lubec. lib. 3. tit. 8. art. 5. n. 22. & seq. conf. sup. §. 30. in f.*

§. 36. Præterea Legumlatores earumque Interpretes ponderantes severissimum DEI præceptum, quod operariorum mercedem ne per unicam saltem diem vult retineri, *Levit. XIX. 13. & Deut. XXIV, 14. 15. Matth. 10. v. 10.* solliciti, ut omnis præscindatur materia delinquendi contra hanc divinam sanctionem, singularia quædam ratione mercedis privilegia impertierunt hodiernis famulis. Quorum est *primum*, quod *litere dilationis ille quinquennales seu mortoria*, quas obæratii creditores à Principe impetrare sæpius solent, *ad debitum illud mercedis*, ut & ad debita opificum, qui quotidiano sudore & opera se suosque alere ac sustentare solent, *nequaquam sint extendenda.* *Dan. Moller. l. 4. semestr. 6.* Cum enim eorum debita non solum, uti antea monitum, de jure divino privilegiata sint, sed & omnibus ferè in locis præferantur aliis creditoribus, tanquam magis privilegiati, meritò etiam hoc beneficio gaudent. *Rebuff. ad Const. Regn. Gall. lib. 2. im. de lit. dil. arg. 1. gl. 1. n. 26. Besold. in Thes. Pract. sub vocab. Quinquennell.*

§. 37. Alterum est, quòd famulus five ancilla *retentionem* habeat in ædibus domini, donec ei de mercede satisfiat, perinde ac creditoribus certis, aliisve personis quibusdam, bona debitoris usque ad exolutionem detinere licet. *Bald. in l. fin. C. Commod.* Quod ipsum præjudicio confirmat *B. Carpz. p. 2. Const. 25. d. 22.* dum ad consultationem Caspari Reubners in Leipzig, *mens. Febr. anno 1630.* ita responsum scribit: *Das obgedachte Magd ober Haushalterin aus des Inkwürren Testaments Erben Hause/ che*

und zuvor sie ihres Lieblohns befriediget / in welchen nicht angehal-
ten werden mag / W. R. W.

§. 38. *Tertium privilegium magis juri Saxonico propri-
um est, ut, si non constet, quantum mercedis nomine famulis de-
beatur, eatenus standum sit proprio ipsorum juramento, per text.
LandR. lib. 1. art. 22. ibi: Verleugnet man ihn auch ihres Lohns/
es sey von einem Jahr oder von einem halben/sie mögen wohl uf den
Heiligen erhalten/ wie viel man ihnen schuldig ist. Neque obstat,
quod omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura
submoverunt, ut loquitur l. 10. C. de testib. Quia hoc casu ex
speciali Juris Saxonici dispositione in favorem mercedis famu-
laris, aliud introductum est. Berlich. p. 1. concl. 64. n. 69. Moll. ad
Const. Elect. 28. n. 5. p. 2. ibiqz. Carpz. def. 34. Et hunc in mo-
dum M. Jul. 1632. ad consultationem der Neuffiß. Planischen
Rärhe und Befehlighaber zur Burg / in Scabinatu Jenensi re-
sponsum: Daß unter denen Gläubigern / erstlich Adam Eiserh
18. ff. 9. ff. Hans Vehren 5. ff. 9. ff. 5. N. Hans Herbst 12. ff.
10. ff. 6. N. und Conrad Ammon 28. Thlr. wann diese drey letzten
ihr Lieblohn vermittelst Eydes erhärten / zu erlegen. Add. Magn.
Dn. Richter / de jure & privileg. Credit. c. 2. membr. 3. n. 27. Matth.
Coler. part. 1. decis. 198. n. 7. Antequam tamen famulus jura-
mento suo admittatur, de tribus constare prius debet. 1. se-
fuisse ministrum. 2. de pretio quoque intervenisse conventio-
nem. 3. ministrum saltem verbotenus conductum esse, nec cum
eo desuper instrumentum confectum, ut notat ex observantia
Scabinorum Hartm. Pistoris p. 1. quest. 8. n. 6. & 10. Quod ulti-
mum verò requisitum haud promiscuè necessarium esse, nos e-
quidem arbitramur.*

§. 39. *Quartum famulorum, ratione mercedis, privilegi-
um est, ut vocant, Prelationis, seu Prioritatis. Idque itidem ex
J. Saxonico promanans, consuetudine ferè totius Germaniæ
approbatum est, ita ut vigore hujus, famuli omnibus aliis cre-
ditoribus præferantur, ut testatur cum pluribus alleg. Dd. Ber-
lich. p. 1. concl. 64. n. 65. De jure quidem civili ministri præ re-
liquis creditoribus nihil habent præcipui, sed aliis creditoribus
æquati post hypothecarios demum in concursu locantur. Ja-
son.*

son in l. si pluribus ff. de leg. 1. Koppen. dec. 28. n. 13. Hartm. Pistor. p. 1. q. 8. n. 2. & ibid. Sim. Ulricus Pistor. in addit. li. H. Quia tamen operis famulorum tota debitoris familia, ejusque bona & facultates augentur & conservantur, æquissimū duxerunt statuta & mores speciales, ipsos operarum suarum effectu & commodis in receptione crediti sui præ aliis omnibus frui. Quocunque igitur modo ac tempore, sive domino defuncto, sive eo adhuc vivente, concursus fiat creditorum, famuli secundum dispositionem juris Saxonici in classe primā juxta ordinem suum repositi, reliquis omnibus creditoribus erunt præferendi, ut sudoris sui fructu gaudeant; per text. LandR. lib. 1. art. 22. vers. Von dem Erbe soll man erstlich dem Befinde geben ihren Lohn. ibi Gloss. Latin. lit. C. ut & Nov. Augusti p. 2. c. 28. ibi: Daß vor allen andern Schulden erstlich bezahlet werden soll das Lohnd. Idem privilegium prelationis constitutione Marchiaca Brandenburgensi, tit. von Erbsfällen in pr. in Borussia per Preussisch. LandR. lib. 1. tit. 49. §. 1. in fin. in Pomerania per Recess. Wollin. de anno 1569. die 24. Maji promulgatum. Statutis Francofurt. p. 1. tit. 49. §. 1. in fin. & Hamburg. p. 2. tit. 5. Jure quoque Lubec. lib. 3. tit. 1. art. 11. imd, uti supra §. 36. monitum, universalibus Germaniæ moribus ministris datum est. vid. Beuther. lib. 2. de Præl. cred. c. 11. Dn. Mev. ad Jus Lubec. cit. loc. n. 59. Magn. Dn. Richter de privileg. credit. c. 2. membr. 3. n. 2. & seq.

§. 40. Nec refert, an merces saltem unius vel dimidii anni, an verò à multis annis fuerit residua; verum indifferentem pro salario apud dominum restante competit isthoc privilegii. Pistor. d. q. 8. n. 4. & 5. Quamvis enim in textu Juris Saxonici fiat mentio unius vel dimidii anni, hæc tamen verba exempli potius gratiâ addita esse, quàm ut dispositionem hujus beneficii restringere debeant, ex mente Scabinorum Lipsiensium concludit Magnif. Dn. Richter de Privileg. Credit. c. 2. membr. 3. n. 15. Requirit tamen interpretes Juris Saxonici, quò locum habeat ista prælatio, ut 1. certa merces fuerit constituta ac determinata, 2. ministri sint domestici, ac mensâ domini alantur; & 3. eo ipso tempore in famulatio atque ædibus heri commorentur, quo ultimū diem obiit dominus, vel quando creditores de prioritatem

ger-

certare ceperunt. Joh. Köpp. d. 28. nec 4. famuli mercedis nomine, tanquam creditæ pecuniæ, usuras à domino acceperint., Moller. ad Const. 2. Elect. p. 1. c. 28. n. 7. & seqq. conf. S. seq. 42.

§. 41. Quibus requisitis concurrentibus patescit omnes ministros domesticos prædicto prælationis privilegio gaudere, siue sint conducti & præpositi ad scribendum, siue ad famulandum in coquina, mensa, camera, stabulo. Berlich. p. 2. Concl. 64. n. 70. Hinc & pædagogus in ædibus & convictu debitoris inventus hoc privilegium sibi vendicare potest. Moller. ad Const. Elect. 28. p. 1. n. 6. ibique Carpz. def. 26. vid. sup. c. 1. §. 6. Aliud obtinet in mercenariis, qui in ædibus domini morantur, nec ejus pæne fruuntur, ut sunt aurigæ conductitii, ut & omnes opifices, siue præter operas suas adhuc materiam suppeditent, siue suas operas saltem impendant, qui omnes inter Chirographarios & similes creditores referuntur. Berlich. cit. Concl. 64. Carpz. d. Const. 28. def. 27. Idem, quod nimirum ad prælationis privilegium provocare nequeant, statuitur de factoribus mercatorum, ut & de advocatis & actuariis judicii, si convictu debitoris non utantur, quamvis certum salarium constitutum habeant, ut cum alleg. Doctoribus statuit Magn. Dn. Richter de Privileg. Cred. C. 2. membr. 3. n. 29. & seq.

§. 42. Amittant quoque famuli hanc prærogativam, & inter nudos Chirographarios referuntur, si nomine mercedis, tanquam pecuniæ creditæ, usuras à dominis acceperint. Moll. ad d. c. 28. n. 7. seqq. conf. S. præc. 40. n. 4. Debitum enim etiamsi insigniter privilegiatum sit, stipulatione atque perceptione usurarum perdit suam prælationis privilegium, l. si ventri 24. §. 2. ff. de reb. aut. jud. poss. & mutui naturam induit. Dion. Gothofr. in d. l. lit. m. Magnif. Dn. Richter / cit. loc. n. 23. Et hoc ipsum etiam disertè inferi jussit Serenissimus Princeps Augustus Postulatus Administrator Archi-Episcopatus Magdeburgensis Ordinationi Processus Magdeburgici cap. 50. his verbis formalibus: Wann aber ein und die andre unter diesen Personen ihr Jahrlohn dem Hausherrn auff gewisse Zeit umb Zins gestundet / so hat sie sich dieses Privilegii nicht zu erfreuen / sondern sie wird unter die Chirographarien gerechnet / wo nicht andere Versicherungen darr zu kommen.

in commentis scilicet B. Carpov. p. 1. c. 28. d. 33. Notandum hic etiam est, quod famuli cum sua mercede postponantur venditori, hypothecam in suo fundo retinenti, per ea quae tradit Dn. Philipp. observ. Decis. Elect. 63. num. 30. pag. 184.

§. 43. Haec tenet de mercede. Praeterea II. de Jure Saxon. Dominus praestare tenetur damnum, quod ratione exequendi herilis negotii in rebus suis famulus sentit. per text. expressum in LandR. l. 3. a. 6. in fin. Quanquam de Jure Justiniano id vix obtinere conjecerim ex l. inter causas 26. §. non omnia 6. ff. mand. ubi tamen notat Accursius, istum paragraphum de curialitate, ut ipse loquitur, non observari. Idem tradit Greenvegen cit. à Dn. Brunnem. ad d. l. 26. §. 6. n. 8. Damnum vero, quod in corpore suo minister patitur, ut resarciatur à domino, jus neque Civile neque Saxonicum postulat. Pietatis tamen & commiserationis Christianae ratio vix admiserit, ut ejusmodi corporis damnum, in herili negotio famulo obventum, pro virili resarcire, & v. g. vulneris curandi impensas ferre, illa conscientiam detrectet dominus. Ceterum aegrotantem famulum, sive morbus ex herili negotio contractus fuerit, sive aliàs ex communi hominum fragilitate obrepserit, domo statim expellere herus ne quidem jure civili poterit. Servire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus aegros, qui cupientes servire propter adversam valetudinem impediuntur, ut ait Paul. l. cum heres 4. §. Stichus 5. ff. de statuliber. Et quanquam aliàs, qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debeat, si per eum non steterit, quò minus operas praestet, ut ait Paul. l. 38. loc. cond. Mercedem tamen eo tempore, dum aegrotat, & morbo impeditus heri negotia non tractat, petere haut posse famulum, argumento est l. ex conduct. 15. §. 5. ff. loc. Unde fluit, quòd neque famulorum, ante finitum conductionis tempus mortuorum, haeredes totam possint exigere mercedem. Rauchbar. p. 1. q. 25. n. 19. Coler. dec. 201. Carpz. p. 2. Const. 51. def. 12. Frantzk. ad ff. tit. loc. n. 193. Wissenbach. ad ff. p. 1. disp. 37. th. 17. Dn. Struv. Ex. 24. th. 22.

§. 44. Dubia ergò redditur sententia Vaudi lib. 1. var. quae. q. 2. & Hillig. ad Donell. l. 13. c. 9. lit. B. statuentium, quòd

E

famu-

famulus morbo impeditus integram mercedem petere possit, quod refutatur à Frantzk. *cit. loc. n. 195. & seq.* Add. Gomez. *l. 2. var. Resol. c. 3. n. 1.* Covarruv. *lib. 2. Resol. c. 13. n. 8.* Surd. *de Aliment. tit. 4. q. 23. n. 35.* Dn. Lauterbach. *ad ff. tit. loc.* Utriusq; quidem sententiæ temperamenta proponit Escobar. *de Ration. c. 27. n. 23.* Cævall. *q. 288.* In puncto tamen juris sententiam Frantzkii & allegatorum Doctorum admittit Dn. Brunnem. *ad l. 15. §. 6. ff. loc.* Quamvis æquior ipsi videatur sententiæ Vaudi propter rationem *ex l. 4. §. 5. ff. de statulib.* modò allegatam. Hinc humanius esse asserit, iis, qui ad certum tempus operas locassent suas, si *quibusdam diebus* valetudo impedimento sit, quò minùs operas exhibere possint, hos etiam dies in temporis conventi rationem impendendos esse. Confer. Wisfenb. *ad ff. p. 1. Ex 37. th. 17.* Quid verò, si famulus pro tempore, quò fuit infirmus, vult servire alio tanto tempore, & habere integram mercedem, an audiatur? Distinguit Bartol. *ad l. ex conducto 15. §. cum quidam. 6. num. ult. ff. loc. conduct.* Hoc modo: Aut quis promisit operas certi temporis, ut puta præsentis anni, vel mensis, & non potest supplere operam alio anno, *arg. l. ususfructus mihi in biennium. 6. de usufr. legat.* aut quis tenebatur ad operas unius anni vel mensis simpliciter (quod hodie tamen vix fieri solet, nisi forè in den Zwang. Diensten) non adjectò, quò præcise anno vel mense, & tunc potest alio anno vel mense supplere, si fuerit impeditus primo anno vel mense, *per l. secus qui testamento 14. in fin. ff. de stat. lib.* Sunt verba ipsius Bartoli.

CAPUT IV.

De his, ad quæ Servus Domino tenetur passivè, de potestate nimirum domini in servum.

§. 45. Nunc de iis dicere, ad quæ servus domino obligatur, nostra jubet methodus. Ea verò servorum debita, melioris ordinis & distinctionis gratia, poterunt considerari vel *passivè, vel activè.* De debitis activis infra, postquam prius, ad quæ

quæ passivè teneantur, tractaverimus. Eò autem refero jura illa, quæ habet in servum dominus, quæque, ut in se à domino exerceantur, ferre debet ac pati servus. Et hîc longè maximè inter Romanos s. propriè dictos, & hodierni seculi servos intercedit differentia, uti è dicendis apparebit. Igitur I. sciendum est, veteribus Romanis, retrò scil. ex Antonini & Constantini temporibus, absolutum jus vitæ ac necis in servos competiisse. Quam ipsam vitæ necisque potestatem apud omnes peræquæ gentes animadverti, scribit Cajus *l. 1. §. 1. ff. de his qui sui vel alieni juris sunt.* Sed idpropter infimulatus à Nostratibus Jctis Hyperbolæ, quòd nimirum non de omnibus, quamvis de plerisque, gentibus, verè id dici queat. Hanc tamen, si quæ est, reprehensionem mereri rectiùs mihi videntur Compilatores Digestorum, quos ex Caji Institutionibus *lib. 1. t. 3. §. 2.* locum delumptum interpolâsse constat. Ibi enim non de potestate vitæ & necis, sed simpliciter de potestate in servos asserit Cajus; quòd eam omnes gentes usurpent, nullâ factâ determinatione, qualis quantaque sit ea omnium gentium potestas. Et hoc quidem, si textui fragmentorum ex Caji Institutionibus hodie substitutum, est fides habenda, neque ille locus ab Aniano, Alarici Consiliario, qui istam Institutionum Epitomen Caji composuit, ut Cujacius in præfatione ad Codicem Theodosianum censet, interpolatus fuerit.

§. 4.6. Interim hoc verum est, populorum aliquos eodem in servos rigore usos non fuisse. De Parthis scribit Justinus in *hist. Trog. Pomp. lib. 41. c. 2. §. 4. seqq.* quòd servos pari ac liberos (filios) suos habuerint curâ, equitare & sagittare magna industriâ docentes, adeo ut Antonio quondam bellum Parthis inferenti exercitum equestrem, in quo plus quadraginta millibus servorum essent, objecerint. Sic nostros quoque Germanos humaniter suos habuisse servos, ex Tacito constat. Hic enim *de mor. Germ. c. 24.* refert, etiamsi vel maximè aliquando eorum quis occiderit servum, id non disciplinæ & severitatis gratiâ, sed irâ atque impetu eò factum esse, quali forte in alium inimicum effervescere homo soleat. Quicquid tamen hujus sit, durum certè satis ubique servitutis jugum fuit, apud Romanos

præprimis, propter hoc ipsum jus vitæ ac necis absolutè com-
petens, cumque præterea in feecidissimum id abusum toto die
traheretur, penitus intolerabile.

S. 47. Quid sævius enim ac immanius excogitari potest,
quàm quòd frequentissimo more, institutis fortè spectaculis at-
que conviviis, à Magistratibus non solum gentis Romanæ, sed &
privatis personis, unò die centum, quin mille & plures simul
gladiatores ex miserâ servorum turbâ prodire iussi fuerint, qui
mutuis vulneribus, non pro commodo Reip. sed oblectandi
gratiâ spectatores atque convivas, exciperant se invicem ac
tandem necarent. Neque enim vitæ veniam impetrabat faci-
lè victus, atque se huic victori suo dedens gladiator; & si vel
maximè impetrâsset in *presens* tempus, ipse tamen unâ cum
suo victore in *alium* servabatur diem, quò per ejusmodi pugnam
iteratam denuò vitæ suæ periculum faceret, donec tandem oc-
cumberet aliquando. Hinc non ineleganter Seneca, ad mise-
ram horum gladiatorum sortem respiciens, vitæ humanæ con-
ditionem ita effert: *Sine missione nasci homines*, h. e. nulla spe
mortem evadendi residuâ. Quin etiam cruentæ suæ volupta-
tis augmentum exinde sibi conciliabant Romani, ut ejusmodi
gladiatoribus servis oculos obnubilarent, obnubilatos equis
imponerent, & cæcis ita ictibus se invicem dilaniare, plauden-
tes adspicerent. Talesque miseri pugnatores *Andabate* illis
vocabantur, & ansam dederunt proverbio, dum illi, qui dispu-
tationis ferram reciprocando, rem litigiosam aut controversiâ
statum haut intelligunt aut vident, *Andabatarum more pugnare*
dicuntur. De quibus omnibus latè Lipsius 2. *Saturn. & tr. de*
magnitudine Rom. videri potest. Imò & Bestiarum certamini
aut dilacerationi dedi Romanor. veterum servos, erat res non
nova. Exemplo est Vedius Pollio, civis Romanus & genere
Libertinus, qui murenas in piscinis habebat, quas humanâ, ser-
vorum scilicet carne aleret. Neque putandum est, eum gravium
reos criminum huic supplicio addixisse: nam & puer, qui casu
vas cristallinum fregerat, huic cibo destinatus ab eodem fuit, ceu
notum est ex Dion. Cass. lib. 54. *histor. circa fin.* & Sen. l. 3. *de irâ*
6. 40.

§. 48. Effreni autem huic licentiæ aut potius libidini frēnum iniecerunt primū Hadrianus, vid. Spartan. in *Hadri.* Deinceps re non ex voto hujus succedente, Antoninus l. 1. §. 2. ff. de his qui sui vel al. jur. sum, & tandem, neque hujus consilio rem omnem absolvente, Constantinus Imperator l. un. C. de emend. serv. ita ut jam tempore Justiniani demta sit dominis potestas (1.) servos suos sine causā legibus cognitā occidendi & (2.) sævitiam ultra modum in eosmet exercendi *dd. textibus*. Nam si contra prius fecerant Domini, haut puniebantur minūs, quā si alienum occidissent servum, d. l. 2. §. 2. homicidii nimirum ex lege Cornelia tenebantur. *arg. l. inde 23. §. si dolo 9. ff. ad Leg. Aquil.* sin quoad posterius peccaverant, vendere domini cogebantur servum malè habitum, ita ut in illorum potestatem nunquam reverteretur. *§. ult. in fin. f. de his qui sui vel al. Jur.* Et, ad similitudinem hujus posterioris coercitionis, jus hodie ait esse Dn. D. Philippi *Ecl. 34. in d. §. ult.* ut jurisdictione sit privandus ille, qui sævierit nimium in homines proprios, quales quippe existere adhuc quibusdam in locis, & servitutis veteris analogiam quandam referre, supra in *pref.* dedimus indicio.

§. 49. Cæterum eam in servos tyrannidem neque in politia Israhælitica tolerasse DEUM, Pentateuchon passim edocet. *Exod. XXI. 20.* dicitur expresse, quod qui percusserit servum vel ancillam virgā, ita ut mortuus fuerit in manibus ejus, criminis reus fiat, h. e. juxta Theologor. sententiam, instar homicidæ ultimo supplicio sit plectendus, Lucas Osiander in *d. l.* Id verò quod *ex seq. vers. 21.* dubium ciere possit, ubi dicitur: Sin autem uno die vel duobus supervixerit (servus) non subjacebit pœnæ (dominus) quia pecunia illius est; ita commodissimè explicari posse ex Theologor. sententiā putamus, quòd eo casu, quò supervixerit post acceptas plagas per diem aut dierum aliquot servus, videatur probabile, herum non animo occidendi, sed castigandi saltem causā, verberasse famulum; aliās enim statim enecasset eum. Proinde cum jam in pejorem ac insperatum mortis eventum hæc castigatio ceciderit, accedentibus fortè etiam aliis symptomatibus mortem accersentibus, non poterit de homicidio herus teneri. Animus enim occidenti abfuit, aut

certè abfuisse tali casu præsumitur; neque de severiori castigatione tenetur Dominus quippe quæ ipsi utique permittenda est, dum servum non aliquò contractu inter liberos homines celebrari solitò quæsiit, sed suâ pecuniâ, ut loquitur citatò locò S.S. proprium sibi reddidit. Nec obstat immoderata verberum inflictio. Verbera enim non ad ulnam demetiri homines solere aut posse, satis constat.

§. 50. Et hinc inter jura domini adversus servum competentia, præter jus vitæ & necis jamjam explicatum, referimus II. Castigationem atque emendationem. Sicut enim in Judicâ politia eam in servos fuisse licitam ex his, quæ modò §. præc. diximus, apparet; ita in hanc verò solam, illud rigorosum jus vitæ ac necis per supra §. 48. dictas Imperatorum Constitutiones abrogatum, recidisse tandem, satis constat. Et sanè optimâ harmoniâ conveniunt superiùs §. præc. 49. ex jure divino prolatis ea, quæ in sua Constitutione hæc super re promulgata definivit Imperator Constantinus. Si virgis, inquit ille, aut loris dominus servum affixerit, aut custodiæ causâ in vincula conjecerit, dierum distinctione aut interpretatione depulsâ, nullum criminis metum sustineat. Scilicet differentiam ex dierum ratione petitam tollendo, mentem magis quàm verba divinæ legis attendisse videtur, quæ ut supra §. præc. clarum hoc reddidimus, potissimum ad verberantis dolum, seu occidendi animû sese refert, tales nimir. *d.l. (Exod. 20.)* circumstantias definiendo, quæ hunc dolû aut abfuisse aut adfuisse, valde probabili sunt indicio. Convenientissimâ ergo harmoniâ pergit Imperator; nec verò, inquiens, immoderatè jure suo utatur, sed tunc reus homicidii fit, si voluntate (hanc etiam à Lege divina præsupponi supra deduximus) eum ictu fustis (eundem fustem disertè etiam lex divina exprimit, alia arma, & reliquos enecandi modos, quorum in sequentibus meminit Imperator procul dubio Synecdochicè simul includendo) aut lapidis ceciderit, vel certè telo usus lethale vulnus inflixerit, aut suspendi laqueo præceperit, vel jussione terrâ præcipitandum esse mandaverit, aut veneni virus infuderit, vel dilaniaverit pœnis publicis, ferarum unguibus latera persecando, &c. Quæ ipsa *l. un. C. de emend. serv.* recensita

ſævitiarum genera non certe caſtigandi, ſed penitus necēſ inſe-
rendi ad eſſe docent animum: quæ quippe brevi temporis ſpatio
mortem accelerare ſolent, neque ad alterum pluresve dies vi-
tæ pertractationem admittunt, id quod ipſum pro *uexatione* po-
ſuit Lex Divina, dignoſcendi à nuda caſtigazione crudelem ene-
candi animum. Alio modo hæc explicat Dn. Brunem. *ad d. l.*
un. C. de emendat. ſervor. qui Imperatorem à Moſe recedere vo-
luiffe aſſerit.

§. 51. Quod hodiernos ſamulos, tanquam homines li-
beros, concernit, tam ſeveris caſtigationibus ii non ſubjacent.
Neque autor ſim hero, quatenus hero, ſuadendi, ut præter ver-
balem emendationem, ſibi aliquam realem præſumat, niſi hæc
ſit valde modica, & in miniſtrum vil oris conditionis, juſtis
præterea cauſis, adhibita. Talem enim leviorem caſtigationem
hero non eſſe denegandam *arg. eſt l. un. C. de emend. propinq.* Sic &
Alex. vol. 3. conf. 73. tradit, licere dominæ moderatè caſtigare an-
cillam. Dixi vero notanter hero, quatenus hero, ſeverioris ca-
ſtigationis in ſamulum exercendi licentiam non eſſe. Quod ſi e-
nim jurisdictione ſimul aliquâ gaudeat herus, ſive loci ſive
perſonæ ſive aliâ ratione illa competat, aliud omninò videtur
eſſe dicendum. Laxior item caſtigandi licentiâ conceditur
magiſtro, mechanicarum præcipuè artium, in eos, quos ſimul
artem docet, ſamulos, nullo tamen modo ſævitia. Hinc qua-
ratur in *l. ſed & ſi 5. §. ult. ad L. Aquil.* ſi magiſter in diſciplina
vulneraverit diſcipulum, an Aquiliâ teneatur, quaſi damnum
injuriâ dederit? Et Julianus ſcribit. Aquiliâ teneri eum, qui e-
luſcaverat diſcipulum in diſciplina. Multo magis igitur in oc-
ciſo idem erit tenendum. Proponitur autem apud eum ſpecies
talis: Sutor (inquit) puero diſcendi, ingenuo, filioſamilias, pa-
rum bene facienti, quod demonſtraverat opus, formâ calcei cer-
vicem percuffit, ut oculus puero perfunderetur: dicit igitur Ju-
lianus, injuriarum quidem actionem non competere, quia non
faciendæ injuriæ cauſa percuffit, ſed monendi & docendi cau-
ſâ: An ex locato dubitat, quia levis duntaxat caſtigatio con-
ceſſa eſt docenti. Lege autem Aquiliâ tunc poſſe agi non du-
bitat Ulp. *d. l. 5. §. ult.* Qui ipſe, de puero eluſcato caſus repe-
titur

citur quoque *l. 13. §. 4. ff. loc.* Ex quibus textibus notat obiter Dn. Brunnem. percussiones in cervice oculis nocere, quod idem ex Plutarcho Cujacium exemplo probare dicit, ipse autem Dn. Brunnem. hoc præceptoribus in scholis imò & scholarhis notandum proponit, *ad d. l. 5. §. ult. ad L. Aquil. num. 5.*

§. 52. Denique si servus crimen morte aut alio severiori supplicio dignum admiserit, iis iudicibus, quibus publici officii potestas commissa est, erit tradendus, ut pro suo crimine puniatur. Vid. *l. 2. C. de accus. ibiq.* Dn. Brunnem. *arg. l. 200. ff. de V. S. §. l. 12. §. 4. ff. de accus.* Wissenb. *ad tit. de V. S. disp. 40. hb. 3.* quod & quoad ultimum supplicium Romanis legi erat etiam ante Justin. tempora. vid. *Caj. Inst. lib. 1. t. 3. §. 2. n. 4.*

CAPUT V.

De his, quæ Servus præstare debet Domino activè.

§. 53. Nunc ad ea, quæ domino activè præstari debent à servo, progredimur, ubi agmen videtur ducere Obsequium. Et quidè quoad servos propriè sic dictos caret dubio, quin absolutissimum suis dominis obsequium illi debuerint, cum neq; sui juris esse, nec consequenter velle aliquid posse, civiliter credantur, *l. 4. ff. de R. I.* Voluntas ergo eorum debet omnis à domini imperantis voluntate dependere, ac ipsi conformis esse, itz ut membra servi iussa herilia, tanquam iussa propriæ voluntatis, exequantur.

§. 54. Neque istiusmodi perfectissimam servorum obedientiam sacris oraculis, ne quidem in novo fœdere, improbari, docent ea, quæ Paulus inculcat *Eph. VI. v. 5. seqq.* Observanda tamen & hic est communis illa restrictio, DEO magis deberi obsequium, quàm hominibus. *Act. V. 29.* Nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram & contra bonos mores sunt, nec facere nos posse credendum est. inquit Papinianus *l. filius 15. ff. de condit. Instit.* Unde Alfenus in *l. servus 20. ff. de obl. & act.* dicit: Servus, non in omnibus rebus sine pœnâ domino (forte *domini* seu *dominico*) dicto audiens

diens esse solet, fienti, si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere, servum iussisset: quare, quamvis domini iussu servus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. Nam hæc demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, inquit Callistratus *l. 38. de oper. libert.* Jung. Gell. 11. Noct. Attic. c. 7.

§. 55. Quod hodiernos famulos attinet, neque de his dubitandum est, quin perfectum hero debeant obsequium. Licet enim liberæ illi sint conditionis in actu primo, isti tamen libertati agendi quoad exercitium seu actum secundum motu spontaneo renunciâsse videntur, dum per locationem conductionem totos se, suasque omnes operas voluntati & commodo herili addixerunt. Illud tamen, nisi quid aliud nominatim convenit, solum servabitur, quod convenit. Legem enim contractui dedit, *l. 23. ff. de R. 7. v. g.* si certa determinatio operarum facta fuerit. Idem erit dicendum, si qualitas officii plenissimum tale obsequium excludat, aut certè mitiget. Sic Pædagogus, quatenus quidem ille soli huic muneri se obstrinxit, fideliter stasque horis liberos informando, corrigendo &c. omninò satisfacisse suis partibus, & à cæteris heri iussionibus esse immunis videtur, nisi in quantum & harum quasdam expediri lex modestiæ & gratitudinis, vel urgens etiam necessitas imperaverit. Nec enim audiendus est, qui postulat operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patitur, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur, Paul. *l. 17. ff. de oper. libert.*

§. 56. Servi II. debent domino corporis & vitæ custodiam. Hæcque ipsa ratio est SCti Sillaniani & Claudiani, cujus sententiâ heres in casu, si testator vi occisus fuerat, antequam de familiâ, seu servis, qui fuerunt sub eodem tecto, vel alio in loco, ex quo domino periclitanti auxilium ferre potuerunt, quæstio habita, & supplicium de noxiis fuerit sumptum, hereditatem adire non potest. *l. 1. de SC. Sillan.* Aliter enim nulla domus tuta esse posset, nisi periculo capitis sui, custodiam domini præstare, servi cogantur *l. 1. ff. d. 1.* Hujus SCti severitas cum aliunde, tum maxime patet ex eo, quod D. Adrianus, uti habetur in *l. 1. §. 28. ff. de SC. Sillan.* rescriptit in hæc verba: *Servi, quoties dominis suis*

F

suis

suū auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam anteponere: potuisse ancillam, quæ in eodem conclavi cum domina fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirent, hoc ipso manifestum est, quod dixit, percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset: ultimum utique supplicium pati debet, vel in hoc, ne ceteri servi credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.

§. 57. Quin & vetustiori more tota familia, quæ sub eodem tecto mansiverat, tali enecationis herilis casu ad supplicium, etiamsi infans fuerit, trahi poterat, cuius rei memorabile refert exemplum Tacitus *Annal. XIV. c. 42. seqq.* Præfecto nimirum urbis, Pedaniō Secundō interfecto, quadringenti servorum supplicio fuerunt traditi, prævalente, Senatoribus ipsis hic ambigentibus, Cassii sententiâ, cuius severitatem neque dissonæ aliorum Senatorum voces, numerum, ætatem, sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium, evertere poterat, neque impedire valebat plebis concursus, quæ tot innoxios vel seditionis impetu protexisset, nisi Cæsar populum, qui conglebatâ jam multitudine saxa ac faces minitabatur, edicto increpuiisset, omneque iter, quod damnati ad pœnam ducerentur, militaribus sepsisset præsidis, quæ fusiùs ap. Tacit. loco citato legi poterunt. Talis in servos enecatorum dominorum adhibita, crudelitas dubium injicere cuidam posset, annon multa factorum, quæ tanquam singularem in dominos fidem præ se ferentia deprædicantur passim à scriptoribus, formidine pœnæ magis, quam virtutis amore fuerint perpetrata. Hòc ipsò tamen laudi & admirationi plurimorum ex his, quæ recenset Valer. Maximus *lib. II. c. 8.* nihil detractum volo.

§. 58. Nostris moribus, præter internum pietatis & conscientie ligamen, vix est, ut externa vis à Legibus adhibeatur, ad custodiendam dominorum suorum vitam adstringens aut, impellens famulos, qui ultrò eas rationem habere debent, nisi integritatis ac fidelitatis suæ encomio consulere detrectaverint. Non tamen repugnabimus, si quis huic veterum juri putaverit esse conveniens, quod Jure Saxonico obstricti sint Rustici, si bella publica sæviant, aut incendiarii grassentur, vel domino feudi
à diff-

à diffidatoribus periculum immineat, in unoquoque horum casuum suum ad custodienda castra dominorum suorum, Nov. Elect. Aug. p. 2. c. 51. *ibique Comment.* Extra recensitos casus ad dominorum custodiam sive diurnam sive nocturnam cogi rusticos non posse verius videtur, tam de jure Civili *per text. in l. un. C. ne operæ à Collat. exig. X. l. 1. & 2. C. ne rusticani ad ult. obs. devos. XI. quàm Saxonico, per d. Aug. C. 51. ut & Feudali.* Nam cum exactio operarum sit contra jus commune atque odiosa, Natta *Consil. 185. n. 10.* ideo restringenda potius, quàm extendenda, & ita exigendæ sunt operæ, ut rus colere & alere se possint rustici. Gail. *l. 2. observ. 62. in fin.* Hinc etiam subditi meri, qui non ratione feudi obligati sunt, Dominum ad bellum proficiscentem comitari non tenentur, Klock *de Contrib. c. 3. n. 292.* & Thom. Merckelbach *in Consil. Klock Vol. 1. Conf. 20. n. 84. & 87.*

§. 59. Potissimum verò famuli dominis præstare III. debent operas, & quidem eas maxime, de quibus in locatione conductione convenit inter eisdem. Insuper verò nec alias extraordinarias, necessitate & commodo præsertim herili sic efflagitantibus, detrectare illos posse, jam supra docuimus; siquidem casus in familia emergere solent varii, quos omnes determinare, dum famuli conducuntur, est impossibile, servi præterea ad illud in genere promovendum obligati sunt ac faciendum, quod modò quolibet profuturum sit & complaciturum domino *arg. l. si non sortem 26. §. libertus l. 2. ff. de cond. indeb.* De qua re quoad servos Romanorum proprie ita appellatos minus subest dubii. Horum enim operæ similes judicabantur fructibus ex pecore provenientius, quò certè uti frui licet quòcunque modò, & quàm fieri potest optumè. *l. 3. & 4. ff. de oper. serv.* Debent autem famuli regulariter omne tempus, quoad locatio conductione duraverit, in dominorum impendere servitia, nec sine herili permisso sive expresso, sive tacito aliquid illius temporis furari poterunt negotiis propriis infumendum. Haberi tamen & hinc debet ratio præcepti illius divini, quò requiem Sabbathi festisque diebus capiendam homini juxta & animantibus concedit, quia severè imperat Ter - Sancta Majestas, *Deut. V. v. 14.* Quos ipsos dies sanctificationi destinatos, *Ferias* communiter sœvit nominare

mare Jus nostrum; similiter diem Dominicum, diesque Festos
Majestati altissimae dedicatos semper honorabiles decernendo.
l. ult. C. de fer.

§. 60. Hinc laudem ex divinae legis observatione mere-
tur Rescriptum, quod Foederatorum Belgiorum nomine Supre-
mus Senatus Olandae in Africa, subditis, quos ibi locorum ead-
Resp. sibi conciliavisset, quosque Ethnica tunc adhuc temporis
magnam partem premeret superstitione, ad gravamina ministro-
rum Ecclesiae Reformatae ibidem subsistentium anno 1637. inter
alia dedit hujus tenoris, *ut servis sc. propriis (etiam gentilibus) re-
quies debeat per dominicos dies concedi omnibus locis*, quoad Bata-
vorum illa jurisdicatio porrigeretur, referente id Caspare Barlao
in gestis Brasiliensibus pag. m. 202. num. 2. Impii itaque sunt Ana-
baptistae, ab observantia festorum Christianos liberantes, omni-
umque dierum aequalitatem inducentes, suffulti dicto Pauli *Rom.*
14. v. 5. & Gal. 4. v. 10. sed, recte si verba Apostoli intelligerent,
in hanc dementiam haud prorupturi. Confundunt enim cul-
tum & ordinem. Nam etsi respectu cultus divini nullum inter
dies hodie sit discrimen, cum & operarii & festi dies satis sint
idonei ad cultum Deo praestandum: attamen quoad ordinem
sanctior est dies una altera, ex ordinatione divina. Stat proinde
immota lex moralis divina, qua Deus discrimen fecit inter dies
operarios & festos, jussitque certo tempore corpori quietem
concedere ac Deo cultum praestare, ut omnia fiant ordine & de-
center. *Balduin. de cas. conscient. lib. 2. c. 13. cas. 3.*

§. 61. Cum itaque sanctificatio sabbathi in requie
à laboribus consistat, expeditum inde redditur, operas domesti-
cas & serviles die Sabbathi esse prohibitas. Caveant ergo sibi
domini ne ex nimia avaritia & studio corradendi opes ordinaria
vocationis opera ministris die Sabbathi injungant. Quam ad-
monitionem in Ordin. Eccles. proposuit Elector Saxon. *art. 17. §.*
Es sollen aber & §. Es soll auch in Sonn- und Feiertagen jederman
verboten seyn mit Rossen oder Handarbeit/ so auff die Werckelta-
ge gehören zu verrichten/ sondern ernstlich vermahnet werden/ den
Gottesdienst abzuwarten un̄ der andern Arbeit müßig zu gehen. Ra-
tiones hujus admonitionis referuntur quoque in cit. Ordin. Ec-
cles.

cl. art. 17. d. 5. Es sollen aber. in his verbis: Diemeil sonst sechs
Tage in der Wochen/ darinnen solche Dienste ic.

§. 62. Sed, an suis propriis per feriatos ejusmodi dies va-
care possint famuli negotiis? haud incommode hic quæri posset.
Nos salvâ Dnm. Theolog. aliorumque rectius judicantium sen-
tentia arbitramur, si quidem peractis sacris id fiat, nec opera
istæ, quas suis necessitudinibus impendunt famuli, sint multi
strepitus, aut vehementiorem corporis intentionem requirant,
id pœnam civilem non promereri. Rectius nimirum concedi
posse videtur, ut tunc sibi suisque rebus prospiciant famuli, qui
totam septimanam aliorum negotia tractare tenentur, quàm ut
otio impetratò in libidinosas choreas aliasve lascivas recreatio-
nes prolabantur. Neque enim ritè sacris totum impendere die-
em, nec frequentiora caritatis officia egeno proximo exhibere,
nec etiam in refocillando corpore modum servare satis rectè
sciunt pleriq; illorum hominum. Sicuti nec herilia negotia, quæ
dilationem commode haut patiuntur, his ipsis festivis diebus o-
mittere famulos debere, tutò asserimus, per ea, quæ Carpz. lib. 2,
Jurispr. Const. def. 251. tradit. Ex quo porrò sequitur, quando
tempore messis rara est serenitas, eaque die dominico effulget,
necessitatem eo die labores imperare, modò, quoad ejus fieri
potest, cultus divinus non omninò nec ab omnibus negligatur.
Balduin. de cas. Const. lib. 2. c. 13. cas. 4. Ne tamen fingatur ne-
cessitas, permissionem operarum servilium in Sabbatho à Pa-
store & Magistratu impetrandam esse, jubet Ordin. Eccles. Elect.
Saxon. cit. art. 17. §. Es soll auch iederman ic. Cæterum & aliis di-
ebus præter festivos æquam rationem quietis & sanitatis famulo-
rum quandoque habere decet dominos arg. l. continuus 137. §. cum
ita 2. verbis: diebus & noctibus, item: habità rione temporis,
valetudinis &c. ff. de V. O.

§. 63. Porrò hic est quæstio ventilanda: num famuli suo-
rum loco possint substituere alios, & sic liberari à famulatio?
Nos, sepositis aliorum opinionibus, juxta juris Justiniani fun-
damenta hanc rem distinctione decernimus. Aut domi-
nus conducendo famulum, singularem personæ illius dele-
ctum aut respectum habuit, quod fieri plerumque assolet; aut
ejus-

eiusmodi singularem personæ contemplationem non habuit. Priori casu, quem communiorem diximus, juri nostro conveniens est, ut alium sui loco substituere non possit famulus. Sicut in operis artificialibus in dubio intelligitur electa industria personæ, ut non possit substituere aliam. Ludov. Roman. *sing. 670.* Felin. *in cap. cum omnes x. de constit. quod & in negotiis magni momenti obtinet.* Honded. *Volum. 1. Conf. 55. n. 77.* Petr. Greg. *Thol. lib. 49. Syntagm. Jur. Univ. c. 4. n. 6.* Dn. Lauterbach *ad tit. ff. Mand.* Ita quoque idem asserendum erit in hoc casu de famulis *arg. l. inter artifices 31. ff. de solut.* ubi si artifex ipse, seu suis operis quid faciendum promisit, per alium quendam illud expediri nequit, adjectâ simul ratione, quòd longa inter artifices (ita & famulos) sit differentia. Huc facit, quod in societatis materiâ Papinianus respondit, societatem non posse ultra mortem porrigi, *l. cum duobus 52. S. idem 9. pro soc.* nec heredem focii succedere. *l. adione 65. S. morte 9. ff. eod.* adeò, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres succedat societati *l. 59. eod.* quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit, *S. solvitur. 5. l. d. t.* Hecque ratio cum & nostro subit casui, idem quoque hîc jus faciet. Semper enim hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas & ad eas res pertinerent, quæ quandoque similes erunt, inquit Tertullianus *l. ideò quia 27. ff. de Legibus.* idque hîc vel eo magis, quòd inter herum & famulum etiam intercedat aliqua societas, eaque personalis, ceu constat ex Politicis, sicut altera illa est rerum.

§. 64. Posteriori autem casu aliud omninò erit dicendum, si sc. probare famulus possit, quòd herus promiscuè ministerium sibi quæsierit, nec præcisè ad suam respexerit personam. Quia enim in omnibus faciendi obligationibus liberatio contingit, si præstatur interesse, *l. si quis ab alio. 13. S. 1. in fin. ff. de Re jud.* & eò casu nihil interest conductoris, si per alium æquè idoneum ministeria expediantur; tunc non recusari substitutum posse, arg. est *l. 1. S. ne autem hoc. 9. vers. fin autem in faciendo. C. de caduc. toll.* Et isto casu non tam personæ quàm operarum ratio ab hero fuisse habita videtur, ita ut huic conveniat, quod glossa Germ. *ad LandR. p. 2. n. 33. n. 3.* notavit: Einer ver-
mife

mietet er entweder sich selbst / oder seine Arbeit / vermietet er sich selbst / so ist er nicht mehr frey / vermietet er aber seine Arbeit / soles mag wohl seyn / dann alsdann mag er wohl einen andern an seine statt darzu bestellen.

§. 65. Multo magis verò tunc substituto erit locus, si earum aliquam ob causam minister illum dare voluerit, quæ aliàs ad solvendum aut suspendendum famulitium justæ reputantur, v. g. conjugium, tutelam, morbum &c. de quibus solvendi famulitii causis inferiùs *cap. 8.* plura dicentur. Hucque facit *l. ad similitudinem 21. C. de Episc. & Cler.* ubi ob dignitatem supervenientem potest quis servire per alium. Non enim debet cui plus licet, quod minus est, non licere, *l. 21. ff. de R. J.* Hinc modernus Serenissimus Saxoniz Elector eo in casu, ubi per novissimam Ordinat. Polit. subditorum liberos quoad biennium ad famulitia dominis præstanda adstringit, justò hoc impedimentò interveniente concedit, ut per substitutum ministerium præstare licitè possint, vid. *Ordin. Polit. Elect. Sax. novissima III. 23. c. 3.* ubi sequentia notabilia habentur verba: Würde sich auch juragen / daß dergleichen Knechte oder Mägde / ehe sie jemahls einen Dienst angetreten / oder in Zeit des vermieteten Diensts / sich verhehlten / oder ihre Eltern aus einem und andern entstandenen und erweislichen Zufall sie in ihrer eignen Haushaltung selbst bedürffen thären / sollen sie ob solchen erheblichen Ursachen von ihren Herren / zu Verhinderung ihres verhoffenden zeitlichen Glücks / wann sie gleich niemahls gebiener / oder entweder ein Jahr ausgediener / oder binnen wehrender Jahreszeit / einen nichtigen Diensthoren / der das Jahr vollends ausdiener / in ihre Stelle geschaffet / an die vorhergesezte zwey Jahr nicht verbunden / noch solcher gestalt zu dienen gezwungen seyn.

§. 66. Sicut autem dominus conducens conductæ personæ, ita multo magis servus se suasque operas locans personæ herilis rationem solet habere. Proinde dominus conductor non potest servo invito obtrudere alium herum, qui in locum prioris domini succedat, per *l. opera 9. §. 1 ff. de oper. libert.* Hoc tamen omnino licebit domino, dum ipse dominus manet, ut operas quæ sibi debentur præstari, alii pro lubitu & emolumentum.

mentō suo ēdi jubeat. *l. si non sortem 26. §. libertus. 12. in fin. vers.* Et dicit Marcellus *ff. de condict. indeb. d. l. 9. §. 1. de oper. libert. l. hominis 3. ff. de usu & usufruct. leg. etiam invito famulo.* Bart. *ad d. §. libertus n. 30.* Hinc quæritur: An operæ rusticorum à Nobilibus & aliis Dominis locari possint, quando ipsi iis non indigent. Negant hoc Dd. quos recenset Berlich. *p. 1. dec. 67.* nisi sit casus necessitatis, sed si operæ certam præstationem pecuniariam admittant, Dn. Brunnem. *ad l. 26. §. 12. ff. de condict. indeb.* concedit, quod alteri possint locari, si domino inutiles sint, modò rusticorum conditio non fiat deterior, nec graviores fiant operæ, quod ut plurimum cessione operarum contingit.

§. 67. Antequam verò ab hâc operarum materiâ penitus abeamus, operæ videtur esse pretium, earum divisionem prius subnectere. Eas ergò ad manuductionem Ulpiani *in d. l. operæ 9. §. 1. ff. de operis libert.* commodissimè posse dividi summam arbitramur in *officiales & artificiales.* Illæ in officio quodam & ministerio exhibendo, seu negotiis curandis consistunt, & discernuntur ab artificialibus, quòd officiales operas quilibet exhibere queat, *per l. legatis 65. §. si ex officio. 1. de leg. 3.* suntque iterum vel honestiores, prout est: associare proficiscentem dominum per terram, *l. quod nisi 20. §. 1. ff. de oper. libert.* servire domino in mensa vel camera *l. 38. eod. & aliæ:* vel sordidiores, quales qui præstabant, mediastini olim vocabantur, *l. fin. ff. de oper. libert. conf. supra §. 7.* & sunt juxta Zafum operæ cujuscunque generis, etiam turpes atque bestiales, puta, vertere pavementum, domum, aream, plateas, operari in molendino, ruri macerari, haurire aquas, fodere, ligna scindere, & ad culinam ac fornaces portare, metere segetes & colligere, & quæ his similes, *intellect. singularibus, lib. 1. cap. 3. n. 19.*

§. 68. Hæ autem, *artificiales* nimirum, operæ dicuntur, quæ consistunt in artificio didicito per doctrinam, ut his verbis eas describit Bartol. *in l. si non sortem 26. §. libertus 12. num. 8. ff. de condict. indeb.* Et hæ partim exhibentur ad exhilarationem domini, quales exhibent cantores, tibicines, & generatim Mufici, item pugiles, saltatores, histriones, & alii, quos uno nomi-

ne

ne Ulpianus voluptatis artifices dixit, l. ut jurisjurandi. 7. §. dabitur. 5. ff. de oper. libert. Partim verò & frequentius concernunt personale commodum domini, quas præstant circa personam, res & patrimonium ejus occupati, veluti sartores, tonfores, fabri tam lignarii, quàm ferrarii, pistores, librarii, calculatores, scribæ, & similes, quos videmus tam in ædibus privatorum, quàm in aulis præcipuè Magnatum necessarios, & ad latus esse Principis, ut eorum operis quocunque tempore pro se suisque vestimentis, equis, curricula, item in mensâ & cellis, proque libris, rationibus & epistolis suis utatur, Jason. in d. §. libert. n. 3. Wissenb. p. 2. ad ff. Disp. 14. tb. 1. Dn. Struv. Ex. 37. tb. 61. Dn. Brunnem. ad l. 9. ff. de oper. libert. Zas. lib. 1. sing. intell. c. 3. Dn. Hahn. ad Wesenb. de oper. libert. n. 3. Differentia hujus divisionis ex l. 6. l. 9. & l. 18. ff. de oper. libert. patet.

CAPUT VI.

De casu, culpa & dolo præstandis à famulis, ut & de furtis eorum.

§. 69. Hactenus, quæ activè præstanda esse à famulis docuimus, ad statum bene ordinatum seu regularem & rectum sese referunt. Jam sequuntur præstanda quoad statum declinantem à recto seu irregularem aut devium. Nimirum quia non semper res operæque ex voto domini, & prout decet quidem, geruntur, videndum erit, quatenus teneantur famuli, si quid domi eveniat, hero ipsiusque rebus noxam quod afferat. Solent verò Jcti causarum damna parientium tres ordines constituere. Quædam enim eorum contingunt casu, quædam emergunt culpa, quædam admittuntur dolo. l. 23. ff. de R. J.

§. 70. Casum fortuitum quod attinet, ille describitur, quoddam sit damnum fatale seu inopinatum, quod consilio, prudentiâ ac diligentia humanâ prævideri atque averti non potest, l. 6. C. de pignor. act. & alibi. Hic autem regula obtinet generalis, quoddam casus fortuitus à nemine & in nullo contractuum debeat præstari, d. l. 23. de R. J. l. 6. C. de pignor. act. ubi verba: in nullo bonæ fidei iudicio, adjecta non sunt ad excludenda judi-

etia stricti juris, per *l. 23. de V. Obl. & l. 5. ff. de reb. cred.* sed ad-
 dita propter eos contractus bonæ fidei, in quibus solius debito-
 ris utilitas versatur, cujus generis est commodatum. Nam si
 hic non præstatur casus, multò minùs illic præstari debet, ubi
 solius creditoris commodum vertitur, quantumvis contractus
 sit stricti juris. Don. *ad d. l. 6.* Igitur nec in locatione conda-
 ctione præstabitur, nec consequenter ad ministrum, sed ad do-
 minum casus ejusmodi pertinebit, *l. item quaritur 13. §. si gem-
 ma. 5. ff. loc. cond. Add. l. si fundus 33. vers. quemadmodum. ff. eod.*
 Exceptio est (1.) nisi expressè per aliquod pactum (quod tamen
 in hac nostra familiaris locationis specie perrarò fieri puto) ta-
 le etiam periculum in se susceperit minister. *d. l. 13. §. 5. ff. loc.
 cond.* & (2.) nisi dolus ministri vel culpa quædam casui interve-
 nerit, vel præcesserit. *l. 5. §. 4. & 7. eodem.* Is autem, qui susce-
 pit casum, vi conventionis etiam casus insolitos præstare debet.
*l. 78. §. ult. de contrab. empt. l. 1. C. deposit. Ar. Pinell. ad l. 2. C. de
 rescind. vend. p. 1. c. 3. Fachin. 1. Controv. 86. Hieronym. Pansch-
 man. 1. præf. quest. 7. Dissentiunt quidem Gomez 2. Resol. 3. n. 19.
 Menoch. 2. arbitr. jud. q. 8. n. 6. Nicol. Burgund. de peric. & cul-
 pa.* Verum eorum dubiis ex his, quæ Bronchorst 1. *Miscell. 15.*
 exhibet, satisfieri potest, quamvis negari ne queat, quòd contra-
 sentientium æquior videatur opinio, quæ forsitan melius ex ra-
 tione, quàm textu probari poterit, ut tunc procedat, si casus sit
 planè inusitatus vel insolitissimus, qui fortè mille annis semel
 contingat, ita ut de eo non cogitârint contrahentes. Vid. Dn.
 Carpov. *p. 2. Const. 26. def. 8. ibidq. alleg. Grav. lib. 2. Conclus. 23.
 confid. 4. n. 6. Franciscus de Clapperiis 2. Dec. caus. 83. q. un. Dn.
 Brunnem. ad d. l. 78. ff. de contrab. empt.* Cæterum allegans ca-
 sum an & quatenus probare debeat, cum absque suâ culpâ con-
 tigisse, docet generaliter Hartm. *Pist. q. 18.*

§. 71. *Culpam* quod concernit, ea describitur, quòd sit
 inertia atque desidia, quâ quis in re alienâ facit, quod fieri non
 debet, vel negligit, quod fieri oportet, *l. 91. de V. O. l. 72. pro soc.*
 Sicut autem alia negligentia est enormis ac magna, alia medio-
 cris, alia minima; ita etiam Doctoribus alia culpa est lata, alia
 levis, alia levisissima. Non enim in omnibus indistinctè negotiis
 æquam

æquam diligentia alacritatem, nec consequenter similem ab omnibus culpam seu omiffa diligentia præstationem & restitutionem leges efflagitare, passim ex iisdem constat. Id quod ipsum aniam differentia memorata præbuit, & difficiles hinc inde quæstiones peperit simul, quæ in quolibet negotio culpa veniat, ut loquuntur, præstanda? Hinc varias ex diversis juris textibus, inter quos celebris est *l. 5. §. 2. ff. Comm.* extruxerunt regulas hujus ad rei determinationem Interpretes.

§. 72. Quoad nostrum igitur thema, ex communibus illis regulis, ea huc applicanda videtur, quæ docet, quod in contractibus, in quibus utriusque contrahentis versatur utilitas, contrahentes levem præstare culpam teneantur, *d. l. 5. §. 2. comm.* Et cum tale mutuum emolumentum heri non minus, qui servitia, quam famuli, qui mercedem amplectatur, etiam hic intercedat, consequenter juxta hujus regulæ tenorem ministri ad levem culpam dominis suis præstandam erunt obligati, quam culpam levem etiam generaliter huic locationis conductionis contractui inesse, exprimit *d. l. 5. §. 2. ff. comm.* Quin & videtur dicendum, quod neque levissima culpa hic excludenda sit. Idg; confirmare vult cum *l. si merces 25. §. 7. in fin. ff. loc. cond.* ubi tunc demum culpa abest ab his, quorum opera utimur, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset; tum etiam ratio, quod in expediendis iis, quæ ad alios spectant, & expedienda suscepimus, etiam omnem culpam videamur in nosmet recepisse. Aliena enim negotia exacto officio geruntur, nec quicquam in eorum administratione neglectum aut declinatum, culpâ vacuum est, uti generaliter definit Imp. Constantinus *l. 21. C. mand.* Quod ipsum in ministris artificum certum profitentibus dubii minus habere censetur, quia is, qui singularem peritiam profitetur, nihil omnino ex imperitia debet committere *l. 9. §. pen. ff. loc. cond. l. 8. §. 1. ff. §. impetu. 8. Inst. de leg. Aquil.* Verum cum *cit. l. 25. §. fin. ff. loc.* vel sit explicanda de casu, ubi tales res, quæ leviter franguntur, interveniunt, ut summam diligentiam requirant; vel secundum alios hoc modo sit interpretanda, ut loquatur de artifice, qui singularem peritiam artis profectus locat suas operas; vel de-

nique cum Vinnio sit resolvenda, ut verbum *diligentissimus* hoc loco secundum subjectam materiam & naturam contractus non summam, sed mediam diligentiam denotet: Ideoque si famulus operas locaverit, propter utriusque utilitatem, quæ hic subest, mitius cum eo agendum, ipsumque non nisi ad culpam levem astringendum esse putamus, per ea quæ exhibet Carpz. *p. 2. Const. 37. def. 24.* Bachov. ad Treutl. *Vol. 1. Disp. 29. th. 6. lit. E. & Dn. Brunnem. ad l. 28. C. locat. Vinn. ad S. ult. Inst. loc.* ubi hæc accuratius resolvit.

§. 73. Quæ hætenus de culpâ famulorum præstandâ diximus, sese referunt potissimum ad culpam in operis illis, ob quas præcisè conducti sunt, sive officialibus, sive artificialibus admissam. Supra autem monuimus, teneri famulos etiam ad alia extra ordinem officia, necessitate aliquando, utilitate & voluntate heri illud efflagitantibus. Ad quam verò tunc famuli, versantes ita in operis non propriè ad se pertinentibus, culpam teneantur, haut ineleganter quæri poterit? Resp. Si operæ ejusmodi extraordinariæ sunt *communiores & faciliores*, ita ut nullo negotio possint à quovis expediri, cerebrum non in calcaneo gestante, v. g. vas portare vitreum seu aureum de loco in locum, aliquam pecuniæ pertinentis ad herum portionem ad dies aliquot asservare & similia; tunc æquè ac negotiis expressè concreditis illam diligentiam, ad quam aliàs adstricti sunt, adhibere debent. Ratio peti potest tum ex generalitate textûs in *d. l. 21. C. mand.* de qua *th. preced.* cum exinde, quòd culpa in expediendis communioribus ejusmodi officiis commissa, quali quali etiam parvitatibus excusetur velamento, si penitius attendamus, incidat ferè in latæ culpæ confinia, dum, qui in hisce facilissimis expeditionibus hallucinatur, omittit certè ea, quæ communis hominum natura desiderat, *l. 32. ff. de pos. neque id intelligere videtur, quod vel omnes intelligunt, l. 113. S. ult. ff. de V. S.*

§. 74. Quæ ipsa *dd. textibus* pro signis culpæ latioris ponuntur. Sic & Bartolus in *d. l. Nerva 32. ff. de pos. n. 17.* eam describit, quòd sit deviatio incircumspecta ab eâ diligentia, quam communiter habent homines, qui sunt ejusdem professionis & con-

conditionis, sive; ut ad nostrum thema applicationem faciamus, deviatio ab eâ diligentia, quam habere regulariter quisvis alii bonæ frugis famuli solent. Hanc verò latam culpam dolo similem in civilibus reputari, adeoque nunquam non præstandam esse, passim inculcatur, ut *l. 8. §. 3. ff. de precar. l. 7. §. 1. ff. de susp. tutor. l. 22. §. 3. ad Sct. Treb. l. 7. ad L. Cornel. de Sic. l. 20. C. de neg. gest. l. 7. C. arbitr. tutel.* quia doli ac malitiæ quasi consanguinea est, siquidem is, qui negligentiam tantam admittit, ferè præsumitur illam affectasse & studio neglexisse. Dn. Struv. *Ex. 19. ib. 21.* Hinc ergò sequitur, ut, si juxta exempla superius §. præc. proposita, v. g. vas vitreum minister fregerit, aureumve perdidit, vel etiam pecuniam concreditam amiserit, & culpâ hoc factum sit, etiamsi non vasorum aut pecuniæ, sed aliorum negotiorum administratio ad eam spectet; nihilo tamen minùs resarcire damnum teneatur. Idem & in cæteris qui consimiles erunt, casibus, dicendum, nullâ adhibitâ distinctione, sive jussu, sive motu spontaneo ac necessitate sic flagitante, hoc fecerit famulus, de quâ *ib. seqq.* agetur. Sexus tamen, ætas, morbus aut naturalis simplicitas famuli meritò exceptionem quandoque admittent. vid. Gothofred. *ad d. l. 32. ff. de pos. lit. F. in fin.*

§. 75. Quod si verò istiusmodi extraordinariæ operæ sint *minus vulgares* aut faciles, sed singularem quandam scientiam seu exercitiûm aliquod præsupponant requirantve, qualis est v. g. equitatio, vehiculi gubernatio, & similes; tunc quo ad nostram de præstandâ culpâ quæstionem distinguimus inter spontaneam & demandatam istarum operarum exhibitionem. Illam vocamus, si minister tale extra spheram suam præstare, servitium proprio motu præsumat, etiamsi bonâ intentione, & tunc cum itidem ad omnes culpæ gradus teneri arbitramur. Similis enim tunc videtur ei, qui alterius negotia gerens ad levissimam quamlibet se culpam facit obstrictum, *§. 1. l. de obl. que qs. ex cont.* nec causa est, cur levius talis obligetur, quàm depositarius, qui sponte se deposito obtulit, *l. 1. §. sape 35. ff. de pos. cum affectare quisque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alii periculosam futuram,*

juxta generale Gaji enunciatum in *l. §. 1. ff. ad L. Aquil.* Vid. Caroc. in *tr. de depos. t. 21. de culp. n. 12.* Trentac. *de depos. ref. 2. n. 13.* Mantic. *de tac. & ambig. convent. lib. 10. tit. 9. n. 19.* Nec refert, si bona intentio adfuerit; culpa enim est, se immiscere rei ad se non pertinenti. *l. 36. ff. de R. J.* & factum cuique suum, non alii nocere debet, *l. 55. eod.* Multò magis ergo hæc obtinebunt, si ex levitate animi faciendum sibi quid minister sumferit, *l. ita demum 31. ff. de recept. arbitr.*

§. 76. Hanc verò sc. demandatam (non spontaneam de quâ *ib. preced.*) operarum extraordinariarum, earumque haut vulgariarum, à famulo exhibitionem quod attinet, si nimirum jussu domini quid expediendum minister suscipit, eo casu vix ultra latam culpam, ratione illius operæ non vulgaris admis- sam, teneri putamus. Sibi enim dominus imputabit, quòd non solentiori servo rem suam expediendam commiserit, *arg. §. 1. l. quib. m. re contr. obl.* Damnum autem si quis propriâ culpâ sentit, non sentire videtur, *l. 203. ff. de R. J.* Nec est, ut mandati regulas huc applicare velis. Mandatum enim non nisi amico, & quidem gratis committitur, *§. ult. l. de mand.* Famulus autem longè inferior dominò ipsius imperium magis, quàm amicitiam colit, neque tam officium, quàm obsequium ipsi præstare intelligitur, mercedis lucro illectus, neque jussus heriles absque incivili & refragantis animi notâ recusare potest. Unde ne quidem etiam tunc ultra, quàm dictum est, in casu proposito tenebitur, si sciscitantem dominum de viribus suis bono esse animo jusserit. Nam sicut de facultatibus, ita & de aliis suis viribus ampliùs, quàm in his est, plerumque sperare homines solent, *§. 3. l. & l. 10. ff. qui & à quibus manum.* Aliud est, si expressâ sub conditione, ut, nisi fiduciam rem bene gerendi habeat, eam intermittat famulus, jussa herus fieri cupiat. Hic enim conditione deficiente, nec mandatum esse impertitum videtur, & ideò, si imbecillitatem suam cognoverit, quam utique scire debet minister, contra voluntatem heri omninò fit, si quid susceperit & peregerit famulus. *arg. l. necessario §. pr. init. ff. de peric. & commod. rei vend.* Omnium autem optimè sibi famuli prospicere isto casu poterunt, si protestantur, quicquid

quid delati officii exequuntur, pietatis atque decentis obsequii ductu erga herum se præstare, per *l. Et si quis 14. §. plerique 8. ff. de religiof. Et sumt. fun.* Præterea, si necessitatis lege quid susceperit famulus præstandum, meritò tunc etiam tutus erit. Vid. Dn. Ahafver. Fritschii *Disf. inaug. de præsidio neceff. contra legem.*

§. 77. Juxta ejusdem distinctionis normam decidenda etiam videtur quæstio: An & quatenus propter culpam sui famuli, quâ aliis damnum intulit, herus teneatur? Nimirum aut in officio, ad quod deputatus est, aut extra officium suum culpam famulus admittit. Nam, ut declarat Calderus *in cons. 2. duplicem minister videtur sustinere personam, unam propriam, ut quilibet privatus, alteram officii ratione.* Quod igitur extra officium suum facit minister, id videtur ut privatus facere. Unde cum ex alterius facto nemo debeat prægravari *c. non debet aliquis 22. x. de R. J. in 6.* etiam eò casu pro servi culpa non rectè convenitur dominus. Mod. Pistor. *p. 2. q. 89. num. 3.* Quò nos referimus, quod Alphenus dicit *in l. si vendita 11. ff. de peric. Et commod. rei vend.* si servorum negligentia factum sit incendium, non continuo dominum in culpâ esse, quamvis maxime verum sit, incendia plerumque fieri culpâ inhabitantium. *l. 3. §. 1. ff. de off. præf. vig.* Hæc enim præsumptio tanti non est, ut actorem ab onere probationis relevet. Dn. Arumæus *Ex. 17. th. 14.* Koppen. *dec. 38.* Rauchb. *p. 2. q. 10.* Finckelthuf. *observ. 89. per tot.* Laurent. de Pinu *Consil. 142. n. 15.* Nam potest incendium oriri culpa inhabitantis citra culpam patrisfamilias, ideoque magnâ circumspectione hîc opus est, an ex causa extrinseca, an casu, an verò culpa sit exortum incendium. Menoch. *lib. 2. A. J. Q. c. 390.* Bachov. *ad Treutl. vol. 1. Dissp. 18. th. 8. tit. C. Gail. 2. observ. 21.* Joh. Aloyf. Ricc. *dec. 181.* Paul. Bnl. *ad l. 11. ff. de peric. Et comm. rei vend.* Et ita pronunciavit Colleg. Jctorum Academ. Wittenb. & Jenens. Quamvis verò dissentiant Scabini Lipsienses teste Carpz. *p. 1. Prax. Crim. q. 39.* tamen eorum sententia in *Decis. Elect. 79.* reprobata est.

§. 78. Secus est, si famulus admittat culpam in eò, cui præest, officio. Tunc enim rectè dominum conveniri posse, argu-

arguit textus in *l. 1. pr. junct. §. famil. §. ff. de publican. Carpz. p. 4. c. 43. d. 7.* Hinc infert Joseph. Mascardus *de probat. lib. 2. concl. 892.* si incendium oriatur culpâ stabularii in stabulo, vel culpâ coqui vel coquæ in culina, dominum omninò teneri de tali incendio, delinquentibus quippe famulis in officio, cui præpositi. *l. 3. §. 1. ff. de off. præf. vig.* Non idem obtinet, si dictum incendium ortum sit culpâ alterius ad istud officium non deputati. Neque in foro Saxonico aliter se res habet, de quo tamen jure saltem ad quantitatem usque mercedis, quam famulo debet, herus tenetur. *Landst. l. 2. a. 32.* De jure Civili in solidum pro famulo herum teneri, colligas *ex leg. un. §. 5. ff. furt. advers. nau. verb. liberum hominem adhibens, statuere debuit de eo, qualis esset.* Valdè tamen æquum est, ut paterfamilias non aliter teneatur ob incendium negligentia familiæ ortum, nisi de hac ipsa familiæ negligentia monitus prius fuerit, neque monitum observaverit. Quam æquitatem amplectitur quoque Sereniss. Elect. Saxon. in *alleg. noviss. Decis. 79.* Olim, quoad servos propriè dictos, noxales hæc de re actiones proditæ erant, quibus domino damnato permittebatur aut æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. *pr. §. 1. l. 1. §. ff. de noxal. action.* quæ nunc, mutato servorum statu, in usu esse desierunt. vid. Dn Hahn. ad *Wesemb. de nox. act. n. 7. ibique alleg. Hermann. Stamm. de servit. personal. & Dn. Mey. ad Jus Lubec.*

§. 79. Si proinde ex ejusmodi culpâ servi, prout hæcenus edoctum fuit, damnum aliquod herus senserit, sive directè sive forsan, dum alii cuidam famuli sui culpam præstare coactus fuerit, indirectè, recuperare id potest actione conducti, vel si locatio non intervenerit, præscriptis verbis, *§. 1. l. 1. de loc. cond.* Cæterum aliud quoque competit remedium, quò meliùs sibi herus consulere potest, jus nempe Retentionis, ut tantum scilicet de mercede nocenti ministro debitâ retineat, quantum est, quod damni passus fuit, *l. 4. ff. de compens.* Interest enim nostra potius non solvere, quàm soluta repetere *l. 3. ff. d. 1.* sicut & è contrario famulum pro mercede sua residuâ, idem retentionis jus in ædibus domini habere, jam supra monuimus, addito hac vice
hoc

hoc notabili, quòd pro salario, quod nullà diligentia à Domino famulus capere potuit, res quasdam isti æquivalentes impune furari possit, juxta Bonacoss. *de serv. & famul. q. 114. per tot.* & Carpan. *in Stat. Mediolan. p. 2. c. 495. n. 8.* ad hoc, ut pœna suspendii cesset; quamvis negari nequeat, aliam arbitrariam obtinere, vid. Berlich. *p. 5. Concl. 45. n. 49.* Dn. Carpzov. *p. 4. Const. 38. def. 2.* & Dn. Mev. *ad Jus Lubec. lib. 3. tit. 8. art. 9. n. 11. consf. §. 82. in f.* Notandum hîc denique venit, quòd onus probandi ei incumbat, qui dolum vel culpam allegat, juxta Scævolum *in l. Chirographis 57. princ. in fin. ff. de admin. tut.*

§. 80. Nunc, quatenus dolo admissum resarcire damnum hero minister debeat, contemplandum erit. De servis quidem propriè dictis non opus est, quæstionem facere. Hi enim cum nihil proprii habeant, sed omnia, quæ acquirunt, Domino acquirant, §. *item vobis 3. l. per quas personas c. acqu.* ideò qui damnum ab eo datum repeteret dominus, ex sui ipsius bonis id resarcire deberet. Nemo autem sui ipsius debitor esse potest, *per vulgata.* Et hoc obtinet adedò, ut si in alienam potestatem servus pervenerit, neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi queat, §. *6. l. de noxal. action.* Et hoc obtinet, si ve dolo si ve culpâ sit admissum aliquid. Servi enim propriè ita dicti ex modò allatis rationibus nihil præstunt, aut resarcient, nisi id pro doli præstatione accipere velis, dum eos *domi convenire*, h. e. verberibus castigare eò casu jubent, Impp. Diocletianus & Maximin. *in l. ult. c. an servus pro suo facto.* Conducti autem liberique famuli, quales hodie habemus, si quid damni rebus herilibus si ve per culpam, de quâ in *præced. §§.* dictum, si ve per dolum infixerint, ad restituendum illud omnimodo tenentur, cum dolum in nullo non contractu sit præstandus, adedò, ut nec conveniri per speciale pactum queat, ne dolum præstetur, *l. 23. ff. de R. J.* Porrò, quia furtum nunquam sine dolo perpetratur, §. *1. junct. §. 7. l. de obl. qua ex delictis nasc.* meritò hîc, antequam hinc abeamus, de furto famulorum quædam erunt dicenda.

§. 81. Primò igitur, quod servos propriè dictos veterum

H

CON-

concernit, Jure Justiniano in eos iterum nulla competit actio, si rem domini surripuerint, etiamsi reverà furtum committatur eo casu, & res surrepta in furtivam causam incidat, ita, ut cum aliis rebus furtivis nequeat usucapi, §. *bi qui in parentum* 12. *I. d. 1. de obl. que ex del.* Ratio est (1.) in *l. 17. ff. de furt.* quòd dominus ipse in furem servum possit statuere, & propter delictum animadvertere, quòd maximè jure veterum licuisse supra jam monuimus §. 50. (2.) in *l. 4. ff. de judic.* quòd lis omninò nulla esse possit cum eo, quem in potestate habemus. Nec ergò in alià ullà causà potest inter Dominum atque servum actio nasci *d. §. 12. I. de obl. que ex delict.* Et secum ipso agere velle videretur dominus cum servo acturus, *d. l. 16. ff. de furt.* Adèd ut quæ ab initio erat actio, cum adhuc esset servus alienus, intercidat, quando in ejus, cui furatus fuerat, potestatem venit, *l. quod dicitur 18. ff. de furt.* (3.) quòd servus omninò incapax sit, ut ulla seu civilis seu criminalis cum eo actio instituat. Quapropter etiam talia furta publicè i. e. criminaliter de J. Civ. vindicari nequeunt, per *l. 11. §. 1. ff. de pæn. Molin. de J. & J. tr. 2. d. 686. per tot.*

§. 82. Imò non modò adversum servos proprios, sed etiam in famulos atque mercenarios ex hominibus liberis conditos jure civili actio denegatur. *l. si libertus 89. ff. de furt.* Cujus rei rationem in rerum communione ponit Calvinus *Lex Jurid. voc. Domestica furta pag. m. 300. col. 2.* Sed hæc in nostri temporis servis, ancillis, mercenariis & famulis non ampliùs locum habent, quin potiùs contra illos ordinaria suspensii pœna decerni potest, teste Jul. Clar. *lib. 5. sent. §. furtum. num. 22.* Anton. Fab. in *Cod. lib. 9. tit. de pæn. def. 2.* Virgil. Pingitz. *q. 47. n. 12.* Idquæ non immeritò, siquidem hæc personæ propter fidem debitam atque promissam longè graviùs delinquant reliquis furibus, secundum ea, quæ tradit Matth. Wesemb. *ad §. 9. n. 5. I. de publ. judic.* & prodicionis speciem habet crimen furti à famulis perpetratum, quibus omnia committimus. Nec quisquam fures domesticos effugere possit, nisi eos pœna severior à tanto facinore retrahat. Wesenbec. in *par. ff. ibique* Dn. Hahn. *n. 8.* Quoad jus Saxonie. Serenissimus Augustus idem disertè con-

confirmavit, *part. 4. c. 38. d. 1.* ubi & præjudicium addit B Carpz. *de anno 1626.* hunc in modum: Hat euch eure Magd an Kleibern so viel gestohlen/und dieblichen entwendet/ daß es über 5. Ungarische Ducaten austrägt / wenn sie nun gleich dessen geständig/ auch sonst in dergleichen Fall/ und wenn von dem Gesinde Diebstahl begangen wird / auch die ordentliche Straffe des Stranges statt hat etc. *ad d. C. 38. d. 3.* Et refert Daniel Moller. in *Commentar. ad d. Const. Sax. p. 4. c. 38. n. 3. sub fin.* famulum quendam, intercedente quamvis domino & deprecante, laqueò suspensum fuisse. Mitiganda tamen est pœna furti, si ratione salarii denegati quid surripuerint famuli. Carpz. *d. l. d. 2.* Conferantur illa quæ *sup. §. 79. circ. fin.* dicta sunt.

CAPUT VII.

De culpa, dolo, & furtis eorum, qui ex officio demandato res pecuniasq; heriles administrarunt.

§. 83. Hisce jam tractatis, in hoc novo capite monendum est, quòd speciale quid obtineat in iis ex hominum liberorum forte ministris, ad quos rerum & pecuniarum herilium concredita spectat administratio, quales sunt Præfecti, Quæstores, Verwalter/ Bögte etc. si quid illi ex his aliquid fraudulenter ac dolose interverterint. Dico fraudulenter ac dolose. Quod si enim ex culpâ quid neglexerunt, ea, quæ *cap. preced.* disputavimus, huc referri commodè poterunt: nisi quòd quoad latam culpam dubitatum fuisse à quibusdam videtur ex iis, quæ Carpz. *p. 4. C. 41. d. 8.* profert, quâ hæc aliàs dolo æquiparari solita, *l. 47. §. 5. ff. de leg. 1.* in istiusmodi specialiter concredita administratione eam quoque, quam dolus, ordinariam secum pœnam ferat. Sed sciendum utique est, eam in criminalibus absolutam comparisonem doli atque culpæ latioris non procedere. Est enim in latâ culpâ doli saltim quædam præsumptio: eâdem ergò, quâ ipse dolus, pœnâ coerceri non debet, *l. 7. ff. ad L. Cern. de scar. & venef.* Hęc igitur tan-

quam fundamentò propriò inniti videtur, quod alià ex ratione affirmavit B. Carpzov. *d. l. de istiusmodi administratoribus*, eos nimirum, si ex negligentia quicquam supprefferint, aut pecuniam in usus proprios converterint, animò tamen & proposito id postmodum restituendi, & in rationes subsequendas referendi, ad restitutionem damni obligatos, non tamen furti ordinarià sed arbitrarià pœnà esse coërcendos.

§. 84. Dico: *arbitraria*. Etiam si enim non simili, quàm dolus, digna videatur pœnà culpa latior, ut monitum, nihilò tamen minùs pœnam aliquam corporalem quandoque, maxime in exemplum & cautelam aliorum, illa meretur, per elegantem textum in *l. 3. §. 1. ff. de off. pref. vig. & alibi*. Quod idem quoque observatum est in Scabinatu Lipsiensi, uti ex subsequenti *Mense Majo anno 1615*. lato præjudicio apparet, cujus verba hæc sunt: So ist inquisit den articulirten Graserey Zins / den er zur Ungebühr eingehoben / wie auch den articulirten Abgang an Getreydig / so er zwar berechnet / aber solchen den Leuten vorenthalten / zu erkatten / auch die in dieser Inquisitionssachen aufgewandre Unkosten zu erlegen schuldig / und mag hierüber / daß er sich nicht besser vorsehen / und seine Bestallung in gebührende Acht genommen / gestaltten Sachen nach / weil er gleichwohl zu seinen Schutz und Entschuldigung etwas angeführet / daraus so viel erscheinet / was disfalls von ihm verübet und er verbrochen / nicht dolosè geschehen / mit zeitlicher Landsverweisung gestraffe werden / B. R. W.

§. 85. Aliud est, si quid eorum animò dolosò, & dominum defraudandi causà fecerit minister. Etsi enim administrator pecuniam curæ suæ commissam in proprios usus convertens, verè eam non contrectet aut amoveat, attamen per translationem dolosam ad alios usus illam contra domini voluntatem contrectare saltem videtur, Matth. Wesenbec. in *parat. ff. de furt. n. 4*. ut dubium vix sit, hòc casu furtum committi. §. 1. *I. de obl. quæ ex del. nasc.* Quare & infidelis ejusmodi administrator furti actione tenetur, *arg. l. tres tutores 55. §. 1. ff. de admin. & peric. tut.* & jure quidem Justiniano in pœnam Legis Julæ de residuis incidit, ut proinde pœnà pecuniarià, nempe

tertia amplius parte, quam ex residuo debet, puniendus sit, hoc modo, si ex residuo debeat 300, ut tam illa 300, quam ultra ea adhuc 100. solvere teneatur. Petr. Caball. *Resol. Crim. q. 99. num. 46.* Farinac. *Prax. Crim. q. 171. n. 95.* Bachov. ad Treutl. *vol. 2. Diss. 32. th. ult. lit. G. Berlich. p. 5. concl. 57. n. 14.*

§. 86. Animæ amissionem verò talibus non irrogari, expressè cautum reperitur §. *pen. I. de publ. jud.* Hinc forte etiam est, quòd nec hodiè, ubi pœna furti jure Carolinò exspectata fuit, possit pœna suspendii hac in specie, ut in aliis quidem furibus, locum sibi vindicare, sed extraordinariâ pœnâ ejus criminis rei puniantur, B. Carpz. *P. C. 2. q. 85. n. 9. 15* Non obstantè, quòd Constitutio Criminalis Caroli V. *art. 170.* eos, qui res sibi conceditas intervertunt, pœnâ furti generaliter affici jubeat. Ratio hujus lenitudinis videri potest, vel quòd administratores non tam invitò dominò pecuniam contrectare videantur, quàm perfidè agere, ut loqui & distinguere amat *d. l. 5. §. 1. ff. de adm. & peric. tur.* ubi similiter furtum à tutoribus commissum sub hoc administrationis velamine temperatur, *add. l. 9. §. 2. ff. ad L. Jul. pecul.* vel quòd administrator perfidus non tantum præbeat scandali, atque is, qui rem apud dominum adhuc exstantem propriâ autoritate occupat, ut meritò hoc casu pœna suspendii rigorosa debeat cessare. Agid. Boss. *in tract. crim. iii. decret. Mediolan. vers. & ratio diversitatis.*

§. 87. Quoad jus Saxonie minus subesse dubii videtur. Nam eò jure pœnam furti ordinariam ii solummodò incurrunr, qui rem aliquam ex domini possessione abstulerunt. LandR. *lib. 11. a. 29. in fin. ibi:* Kein Dieberey aber hat er erstlich Wen daran gethan / die ihm an seine Ehre oder an seinen Leib gehet / oder an sein Gesund / allbereit er es nie dieblich noch räublich aus jenes Gewehren (Lat. *ex domini possessione*) brachte. *Add. LandR. lib. 3. a. 22. ibi Gloss. Germ. eleganter:* Es mag wohl seyn / daß ein Ding diebisch wird / daran doch der / welcher es hat / nicht zum Diebe wird / nemlich / daß man ihn darumb nicht hengen mag. Loquitur enim ille textus commodè huc applicandus de commodatario rem commodatam dolosè non restituente, quò casu aliàs de jure civili verum utique furtum perpetrari constat ex §. *6. l. de obl. ex del.*

§. 88. Carcere ergò vel relegatione infideles ejusmodi mini-
 stros tum de Jure Civili, tum etiam de jure Sax. communi pu-
 niendos esse, statuunt Dd. Georg. Schulz Syn. Inst. Imper. ad tit. de
 publ. judic. l. Hinc Scabinos Jenenses cuidam Quæstori, qui non
 modò circiter 4.000. florenos in proprios usq. converterat, & pro
 suis expenderat, sed & pecuniã penes se depositã contrèctaverat,
 pœnam duntaxat relegationis dictãsse, testatur Virg. Ping. q. 47.
 n. 1. §. Quin tamen pro ratione circumstantiarũ obtinere quoq;
 extra Elect. Sax. possit perpetuæ relegationis, imò & casu non fa-
 ctæ restitutionis, fustigationis pœna, evincit præjudicium, quod
 affert Carpz. p. 4. c. 41. d. 1. sub fin. Licet ergò Scabinos Lipsi-
 enses olim in quodam Forestario jurato, qui magnam pecuniæ
 summam ex lignorum venditione occultaverat, & in rationes
 haut contulerat, omninò laquei pœnam dictasse constet ex
 sententiã post Weichbild fol. 154. sub tit. von Diebstahl der Haus-
 diener und anderer / post pr. Hodie tamen ex dictis apparet, eò
 rigoris haud procedi, & id quidem de jure Civili & Saxonico
 communi, consul. Matth. Welsenbec. in par. ff. de furt. n. 5. Dam-
 houd. in Prax. Crim. c. 113. n. 5. Virgil. Pingitz. cit. loc. Joh. Köp-
 pen. lib. 2. observ. 139. n. 3. Berlich. p. 5. concl. 57. n. 31. & seq. Bo-
 cer. tr. de furt. pœn. crimin. c. 2. n. 137. & seq.

§. 89. In provinciis verò ipsius Electoratũs Saxonici ex-
 peditiũs hoc omne declarat Novella Augusti Constitutio 41. p.
 IV. hãc super re lata, tribusq. constans distinctis casibus. Quo-
 rum primus est, si Quæstor vel quilibet alius officialis summam
 50. florenorum usitatæ monetæ non adæquantem, vel saltem
 non excedentem interceperit. Et hic casus carcere vel exilio
 temporali mulctari jubetur. d. c. 41. §. Wann die Summa sol-
 ches ic. Ad fustigationis igitur pœnam deveniri tunc nequibit.
 Imò ipsam, quam diximus, arbitrariam carceris vel exilii pœ-
 nam in tantum restringit noviter Clementiss. Saxo in Edicto
 peculiari 10. Octobr. anni 1594. promulgato, ut tunc demum decer-
 natur, si id quod subtraxit, in duplum restituere nequeat de-
 linquens, cujus ipsius Edicti tenorem retulit Carpzov. in suam
 præf. Crim. p. 1. q. 85. n. 7. Alter casus est, si summa subtracta
 50. illos florenos excefferit, neque tamen ad centum usque flo-
 renos

renos adscenderit; tunc reus virgis cædi, & perpetuò relegari ordinatur *in d. c. 41. §. Da sich aber etc.* Ubi nota verba: über 50. R. erstreckte. Si igitur exæquata solummodo & impleta, nec tamen præcisè superata fuerit ista 50. flor. summa ad priorem casum ejusque mitiorem pœnam delictum referendum erit. In his itaque binis recensitis casibus lenitatem juris communis, tum Saxonici tum Civilis, insectatur Serenissimus Saxo, de cujus tenore & fundamentis *in preced. §§.* fuit dictum.

§. 90. Tertiò autem denique casu, si nimirum administratores Dominicis ex rebus, curæ ac fidei suæ concreditis, summam centum florenos excedentem subtraxerint dolosè aut interverterint, istiusmodi præfractæ nequitia fures tanto habuit Serenissimus Elector odio, ut severiori eos genere supplicii, ipsâ nimirum suspendii pœnâ, coerceri jusserit, *d. c. 41. §. Würde dann.* Neque enim extrema hæc malitia perfidorum, atque infidelium Administratorum ullò aliò cohiberi remedio potuit, quàm similiter extremo supplicii rigore adhibito, ut profectò Sereniss. Legislator nimis severitatis neutiquam sit arguendus, cum in aliis furibus ea patibuli pœna vel ob summam longè minorem exerceri soleat. Eandem pœnam strangulationis, si res dolosè in proprios usus consumptæ centum florenos excedant, dicatit perfidis Administratoribus Constitutio Henrici Julii Ducis Brunsvicensium & Luncburg. *unterm dato den 1. August. Anno 1594. verl. Daß da hiernächst ein Amptmann/ Schreiber/ Voigt etc.* Vid. Dn. Hahn. *de furt. n. 11.* Ad illud tamen ultimum furcæ supplicium Judex circumspicior non devenit, nisi prius de *perfidia* Administratoris delinquentis accuratè sit & liquidò edoctus. Hæc verò imputari vix poterit iis, quibus sine juramenti vinculo res heriles administrandi data facultas fuerit, secundum tradita ab Henr. Bocer. *de furt. cap. 2. n. 140. §. seqq.* Prætereâ ut de dolo etiam atque furandi animo satis constet, vix *conjectura* probationem sufficere, sed delinquentis *confessionem* propriam accedere, eamque vel per juramentum, vel vi tormentorum elici debere, docet Carpz. *in præf. crim. d. 9. §. n. 40. §. 41.* Denique rigor hujus Constitutionis per pœnitentiam excluditur, si administrator tempe-
stivè

sive pœnituerit, & ad restitutionem sponte se obtulerit. Cùm enim hîc non de glande legenda, neque de tritico, vino, aut oleo legato, sed potius de vita & sanguine hominis, tanquam re inæstimabili, agatur, ided pœnitentiam, etiam post cit. Constitutionem Electoralem, mitigationem operari, statuit Carpz. p. 4. *Const. 41. def. 6.* proque asserenda sua sententia non solum præjudicia, sed etiam interpretes Andream sc. Tiraquell. *tr. de pœn. temp. aut rem. c. 28. n. 1.* & Jalon in *l. arenam. C. de inoff. testam. n. 5.* allegat.

CAPUT IIX. De dissolutione Servitorum.

§. 91. Postquam jura in Constitutione servorum, ut & constitutò jam atque durante servitiò observanda consideravimus, restat denique tractandum, per quæ jura nexus ille inter dominum ac servum colligatus resolvatur iterum. Quod proprios ergo servos attinet, quoad eos distinctio *supra* §. 12. *seqq.* exposita, inter statum absolutum atque relatam hîc etiam repetenda. Quoad statum *absolutum* enim non dissolvitur, nisi I. *Morte* ipsorum, ut ita cum extremo demum vitæ halitu evadant tales, quales primâ statim nativitate effingere benignior Natura laboraverat, sed excogitatis mortalium legibus, aut tùm statim impedita, aut certè postmodum elusa ac sine suo frustrata, vid. §. 2. *l. de jur. pers.* Mors enim omnia solvit, imò & ipsos servos dominis adæquat. Habet etiam hoc mors privilegii, ut de statu defunctorum post quinquennium querere, non liceat, eumve, qui tanquam liber mortuus est, quasi servilis conditionis fuisse, asserere, *v. l. ff. ne de stat. def. post quinqv. quer.*

§. 92. Alter & communissimus finiendi servitiî quoad statum absolutum modus est *Manumissio*, de cujus variis speciebus, modis atque effectibus nostri jam non est dicere instituti. Scatent Eruditorum libri hac materiâ. Sufficiat solum annotasse, per justam manumissionem servos quasi renasci homines, & jura libertatis plenè exercenda recuperare, quin & ipsum
inge-

ingenuitatis honorem adipisci; & hunc quidem beneficentiam Justiniani, tanquam inseparabilem datæ libertatis appendicem, per *Nov. 78. c. 1.* id tamen sine læsione patronatûs consuetorum jurium, *d. Nov. 78. c. 2.* de quibus itidem silere potius, quam ex aliis multa huc transcribere præstat.

§. 93. Potest III. & *usucapi* libertas. Tutus enim est ab omni servitutis exprobratione, si quis longo tempore (10. annis inter præsentés, 20. inter absentes *l. 16. §. 3. qui & à quibus manum.*) non interpellatus in possessione libertatis bonâ fide fuerit, *l. 2. de long. temp. præscr. qua pro libert.* Sed malâ fide morato in libertate prodesse non potest longi temporis præscriptio, v. g. ei, qui fugâ discessit à domino, *l. 1. d. 1.* E contrario solâ temporis longinquitate, etiam si sexaginta annorum curricula exceßerint, libertatis jura minimè mutantur, ut ex libero servus fieri possit, *l. ult. d. 1.* Et sic IV. se modus insinuat, quò quis, injustam servitutem serviens, libertatis suæ possessionem recuperat, *judicium nempe liberalis causæ*, de quo *totus titulus in ff.* habetur. Libertatis datio *per testamentum* ad manumissiones, de quibus §. *prec. 92.* dictum, pertinet. Hisque modis ex statu servitutis *absoluto* in liberorum conditionem servos reponi, jus erat.

§. 94. In statu autem *relato* finire quidem etiam solet, ac frequentius forte, quàm in absoluto, servitium, sed ita, ut nihilominus quoad statum absolutum servilis conditionis maneat, & ex dominio unius egrediens in alterius cujusdam potestatem è vestigio relabatur mancipium. Id quod variè solet evenire, v. g. emtione, permutatione, donatione, hereditate, & aliis tot pene modis, quot res cæteræ diversa dominia hinc inde perambulant; cujus rei mentionem jam sub initio disputationis §. 13. aliquam injecimus. Huc etiam refero, si quis servus certo domino subiectus, deinceps servus *pane* efficiatur, quippe in metallum, opus publicum, ad bestias, vel consimili supplicio damnatus. Hic enim domini sui familiam simul amittit imperiumque evadit, aded ut ne à poenâ quidem liberatus postea in illius domini potestatem revertatur. *l. 8. §. 12. ff. de poen.* Sed si ve in perpetua vincula fuerit damnatus servus, si ve in tem-

poralia, ejus remanet, cujus fuit, antequam damnaretur, *d. l. §. ult. ff. de pan.*

§. 95. Sed cum penes Christianos servitutis materia sublata sit, modi quoque hi cessant, ideoque hisce vel leviter solummodo tactis, paulo altius consideranda erit, quomodo famulitia moderna finiatur, ubi notandum, quod quoad liberæ conditionis famulos, eorundem ministerium finiatur *I. Ordinariè & communiter, elapso scil. eò ipsò tempore, quod contractui invicem habito præsitutum fuit.* Solet enim locationibus tempus ut plurimum præfiniri, *l. 14. l. 24. §. 2. ff. loc. cond. l. 4. §. 1. de reb. cred.* adeoque tunc lex locationis servanda est, *l. legem C. loc. l. si merce §. conductor ff. eod. Mynsing. decad. 4. Resp. 38. n. 10.* ut ante tempus ex famulitio servi discedere nequeant. *Mev. ad Jus Lubec. lib. 7. conf. sup. §. 10. & 24.* Ubi verò nihil nominatim fuerit expressum, ad regionis, in quâ degunt contrahentes, morem respiciendum venit, eaque ipsa locum habebunt, quæ jam supra §. 24. monuimus, ubi de reconductione tacita, & in quantum temporis illa repetita censeatur, disquisivimus. Certè Jure Saxon. Electoral. tempus illud regulariter est annus, per *Sereniss. Elect. Joh. Georg. II. Politeyn Ordnung de anno 1653. t. 23. c. 2. §. 1.* & quandoque biennium in casu, quando subditorum liberi Dominis præ extraneis servitia præstare tenentur, ceu probat *d. Ord. Polit. cit. tit. 23. c. 3. §. in verbis.* Uff solchen Fall sie auf Begehren ihrer Herrschafft derselben 2. Jahr umb das in dieser Ordnung gesetzte Lohn/vor einen frembden dienen *ic. conf. sup. §. 26. seq.*

§. 96. Quæstio hæc incidit, an liber homo se obligare queat alicui ad perpetuarum operarum exhibitionem? Singulare est, quod Jure Civili major 20. annis, pretii participandi causa se venditari passus, amisâ libertate perpetuæ servituti subjiciatur, *§. ult. l. de f. pers.* fitque hoc ob dolum animique levitatem coercendam: Alii verò ipsa paupertate coacti in servitute sese vendebant, quos id propter magis rectè perpetuos mercenarios, quàm servos, appellari vult *Grot. de f. B. & P. l. III. c. 14. n. 2.* Quod idem venditionis genus nec Reipubl. Israëlitarum, suis tamen sub conditionibus, erat incognitum, *vid.*

vid. *Deur. XV, 12. seqq.* Verum nostra quæstio nullam libertatis ademptionem præsupponit: operari enim vel ministeria liberalia subire, etiam in perpetuum, non est quædam statim servitutis species, Vital. Camban. in *tr. claus. sup. quæst. an possit renunciari beneficio cessionis bonor. n. 4. pag. m. 527.* Eoque minus ergo veremur, affirmativam hîc amplecti, & asserere, tale pactum ministerii perpetui esse omninò validum. Nobis assentitur Matth. Coler. *proc. Exec. p. 1. c. 9. n. 24. seqq.* Adstipulatur quoque *l. viam 10. C. loc. & complures alii textus sat evidentes.*

§. 97. Ista tamen obligatio non hoc operatur, ut præcisè teneatur servire, & nolens volens ad operas exhibendas cogi possit, qui eas ita in perpetuum elocavit; sed obligatio ista debet accipi causativè, prout loquitur & distinguit Baldus in *l. antiquitas 14. n. 8. C. de usufr.* ita videlicet, ut si nolit servire ad præstandum interesse teneatur, cum & aliis in facti obligationibus per *res* interesse præstationem liberatio contingat, juxta vulgatum axioma *ex l. 13. §. 1. ff. de rejud. l. 72. l. 75. §. fin. l. 114. ff. de V. obl. l. 12. de act. empr. l. 4. C. eod.* Eâque ipsâ interpretatione ex recentioribus quoque utitur Bachovius, hancque in hoc themate responsionem veram vocat ac simplicem, in *Comment. ad §. ult. l. de Jur. pers. n. 1.* Jung. Vinn. *ad §. 4. Inst. d. tit.* Quod ita receptum tum favore libertatis, quæ infringitur, si quis corpore suo teneretur aliquid operari invitus. *arg. l. Titio centum. §. Titio ff. de condit. & demonstr.* tum quia id intentioni contrahentium congruum, quæ factum non propter operam, sed operam propter usum & commoda respicit, uti colligit Donell. *lib. 15. Comm. jur. Civil. c. 3.* Nec modò id obtinet, si factum præstari non potest, sed etiam si faciendi licentia penes debitorem sit, & sola ejus voluntas deficiat. Gomez. *2. Var. Resol. c. 10. n. 22.* Bas-lador. *lib. 1. rer. quotid. c. 6. §. 1. n. 1. & seq.* Wissenb. *ad ff. de V. Obl. lb. 8.* ubi dubia contrahentium allegat.

§. 98. Sed redeundum ab operarum perpetuâ, ad temporalem obligationem, atq; videndum est de his, qui ministerium, antequam deceat, relinquunt. Et hi quidem, si copia eorum haberi possit, cogendi sunt, ut per totidem dies, quibus abfuerunt, adhuc serviant. *l. 14. §. 1. ff. de stat. lib.* Wehner in *observ.*

Pract. verb. Junffr: ubi artis mechanicæ discipulos suâ culpâ absentes, nisi serviendo id tempus suppleant, literas testimoniales non impetrare scribit. Sed si famuli nullo modo adduci possint, ut operas ulterius præstent, ex jure communi sic Domino consulitur & servi coërcentur, ut ipsis nulla debeatur merces. *Castr. in l. 1. C. de stat. & imagin. Bonacols. in tr. de serv. & famul. q. 213. & q. 241.* in tantum ut pro præterito etiam tempore, quo fervierunt, nulla merces debeatur, & soluta repeti possit. *l. 15. §. 6. ff. loc. l. 55. §. 2. ff. eod. Sichard. ad l. 14. C. locat. Treutl. vol. 1. Disp. 29. tb. 2.* Præterea quoque interesse Dominus propter intermissa servitia exigere potest. *l. si fundus l. si uno s. item cum quidam ff. loc. l. fin. C. de condict. ob caus.* In hujus verò deductione, non modò ex veniunt operæ, quibus caruit dominus, sed etiam ea damna aut lucra cessantia, quibus fuga servi causam dedit. *l. hac lege ff. si quadr. pauper. l. fin. de his, qui effud. vel dejec.* quod interesse quoque Dominus juramento in litem taxare potest. *Plotin in l. si quando C. unde vi n. 190. Jason. in l. si prius ff. de nov. oper. nunc. n. 48.* ubi hanc sententiam communem esse ait.

§. 99. Quia tamen τ s interesse determinatio admodum difficilis est, & juramenti assertio tum animæ jurantis, tum famulorum juri periculosa, ideoque & hæc sicut in aliis causis statuta & jura specialiora non rarò certum quid definirunt, quo dominus loco interesse contentus esse cogitur. Sic quando famulus discedit à domino ante tempus finiti servitii absque cause, de Jur. Saxon. tantundem ipse domino in compensationem desertarum operarum præstare tenetur, quantum mercedis ei dominus promisit, & si quid mercedis jam acceperit, id duplicatum multæ nomine hero reddere tenetur. *Matth. Coler decis. German. 201. n. 12. LandR. l. II. art. 32. in fin.* Juri Saxonico jus Hamburgense p. 2. tit. 9. art. 3. adstipulatur. (Eamque dispositionem sequitur jus Lubec. ex parte. Præter amissionem siquidem mercedis, etiam famulos coërcet multâ, quæ æquat promissæ mercedis dimidiam, domino, quem suo servitio intemperivè defraudat, solvendâ. vid. Dn. Mev. ad jus Lubec. lib. 3. tit. 8. art. 5. n. 16.) Hac de re Ordin. provinc. Sax. de a. 1543. *Wonden ungehorsamen dienstboeren / s. do sich auch ein Dienstboer hung*

hunc in modum disponit: So auch dem jenigen/ denn er aus dem
Dienste gangen/ verhalben Schaden erfolget/ den soll der ungehör-
same Dienstbothe zu erstatten / und seinen Lohn zu entrathen schul-
dig seyn. Quæ dispositio renovata est per novissimam Ordin.
Polit. Elect. Saxon. *iii. 23. c. 4.* additâ in contravenientes poenâ
graviori. Illustrationis gratia verba adjicienda esse putavimus,
quæ sequentia sunt: So wollen wir angeregte Landes Ordnung
dahin ferner erkläret haben / daß demselben an allen Drtzen / auch
in anderer Herren Lande fleißig nachgerrachtet/ und wann er erlan-
get und eingebracht / gegen Klägers Caution, oder an statt dessen/
seines Gerichtsherrn Schein und Zeugniß / entweder an den
Drth / da er enlauffen / oder in das nächste Ambr abgefolget / da-
selbst/ in Krafft dieser unser Ordnung nach Beschaffenheit der Um-
stände / wann nehmlich die Begünstigung groß oder gering / ente-
weder von den Gerichtsherrn selbst/ mit etlichen Wochen Gefäng-
niß gestraffet / oder auf vorher eingeschickten unterthänigsten Be-
richte und erfolgter unserer Resolution, in die Eysen geschlossen/ an-
dern zum Exempel / auff unsern Festungs-Bau geführet / und uff
ein Jahr/ mehr oder weniger/ bey Wasser und Brodt daselbst zu ar-
beiten/ angehalten. Nec multum discrepat Illustris. Dominor.
Ruthonum eâdem in causâ Ordinatio, his verbis: Erstlichen
soll sich kein Knecht/ Magd und Dienstgesinde unterstehen/ ehe die
Zeit seiner Miethe vorbeystrichet/ auß dem Dienste ohne des Her-
ren Willen/ oder der Obrigkeit Erkântniß/ bey Verlust des Lohns/
und anderer willführlicher Straffe / auch Erstattung des Scha-
dens / so seinem Herrn daraus erwachsen möchte / zu begeben / und
doch nichts desto weniger über die Straffe / wieder in seines Herrn
Diensten zu begeben / oder demselben einen andern annehmlichen
Dienstbothen zu verschaffen/ angehalten/ auch auff Ansuchung des
Herrn von jedes Drths Gerichtzen zu solchen Ende handfest gemach-
ter werden &c. Illud insuper notandum venit, quod indumen-
tis, quæ ipsi initio servitii dedit, ut anno uteretur, Dominus fa-
mulum intempestivè recedentem privare possit Bonacofs, *de
fam. q. 79.* Et si ea secum abstulerit aufugiens, furti tenetur. *Bofs.
in Prax. Crim. de jud. n. 53. § seq.*

S. 190. Huc refero, quod Jure Civili servi propriè dicti

fugientes à domino sui ipsius furtum facere intelligantur *l. ancilla 60. ff. de furt.* præterea, quod rescripserit Imperator Constantinus, ut, si fugitivi servi deprehendantur ad Barbaros transeuntes, aut pede debilitato amputentur, aut metallo dentur, aut qualibet alia pœna afficiantur. *l. 3. C. de serv. fugitiv.* Ubi nos quidem non dirimemus controversias Doctorum hic agitari solitas, cuinam videlicet circa hæc tres alternativæ pœnas competat electio, an reo, ut minimam possit eligere, an potius Judici, an verò ipsi domino? Parum enim hinc utilitatis ad hodiernum aliis vivens moribus & servitatem ignorans redundabit seculum. Notabile saltem hoc adducimus obiter, (1.) unius duntaxat pedis amputationem *d. l. 3.* juberi, quia novo jure, si criminis qualitas membri abscissionem exigat ex his, quæ natura duplicata concessit, unum saltem abscindi, nec ad utriusque pedis, vel manus avulsionem reus damnari potest, *Nov. 134. c. ult.* & (2.) deinceps caveri, ut amputato pede, non alio membro, plectatur aufugiens servus. Qua parte enim quis peccavit, eadem, quoad ejus fieri potest, multari & puniri debet. Fugitivo igitur pes hic amputatur, ut alibi manus falsario, blasphemò lingua. Præterea & is, qui fugitivum celavit, fur est Jure Civili, *l. 1. pr. ff. de fugit.* Et cum non leve sit delictum, fugitivos receptare famulos, ideoque jure communi in ejusmodi receptatores restituito unius paris, & multa 20. solidorum, seu ut communiter explicant, aureorum constituta est *l. 4. C. de serv. fugit. ibique* Sichard. *n. 1.* Hodie verò pœna *arbitraria* obtinere videtur. Porro quoad jus Civile Sctum extat, quò fugitivos requirendi etiam in ipsis Senatorum prædiis potestas conceditur. Est etiam Epistola Divorum Marci & Commodi, qua declaratur, & Præsides, & Magistratus, & milites dominum adjuvare debere in requirendis fugitivis, & ut hi, apud quos delitescant, puniantur, *d. l. 1. §. 1. & 2.*

§. 101. Sicut autem contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam à Domino illatam, nec olim servis auxiliùm denegabatur; ita ut in ipsius potestatem nunquam revertentur. *§. ult. l. de his qui sui vel alieni juris.* Sic multo magis hodie liberæ conditionis famulus excusabitur ob talem causam heri

rili domo digrediens, neque mercedem perdet, quantum quidem ejus pro rata temporis, quo famulatus est, ad eum pertinuerit. Regulariter quidem, quamvis famulus alium sui similem domino offerat, ad hoc, ut dimissionem impetret, audiendus non est, sed aut poenam solvat aut servitia continuet, necesse habet. Ubi enim fides & industria personæ eligitur, ibi alius pro alio substitui non potest. *l. 9. ff. de curator. furios. ibique Glos. & Dd.* Sunt tamen plures justæ & probabiles causæ, ex quibus discessus ex servitio licitus & impunis est. Quapropter si legitimam discedendi causam habeat minister, mercede sua defraudari non poterit, proportionem tamen tunc adhibitam temporis, quo servitit. *LandR. lib. 2. art. 33.* Hæ autem causæ probabiles cum sint varix, cognitionem super his rectè ad Magistratum remittit citata superius Dominorum Ruthonum Ordinatio. Generaliter autem & jure Communi Saxonico præsertim præter allegatam servitiam, quæ justam recedendi causam præbet Dn. Mev. ad Jus Lubec. *lib. 3. tit. 8. art. 5. n. 36.* binæ, quas hinc proximè explicabimus, eminent, matrimonium sc. ac tutela, quæ non ita communiter obveniunt, ut primum dissolvendi ministerii modum frequentari diximus *sup. §. 95.*

§. 102. Devenimus itaque ad II. dissolvendi ministerii modum, qui est nexus matrimonialis. Ita enim *LandR. l. 2. art. 33.* Welcher freyer Knecht ein ehelich Weib nimmet, der mag wohl aus seines Herrn Dienst kommen. Siquidem famuli hodiè nostri, cum sint liberæ conditionis, Juris Justiniani regulis conveniens matrimonium etiam inire possunt. *Georg Schulz Synops. J. ad t. 10. de nupt. lit. b.* Tale autem inter servos propriè dictos non agnoscebat Jus Civile *l. 3. C. de incest. nupt.* quia scil. servus erat planè ànéφαλθς, præterea nec sine domini voluntate quicquam polliceri de se poterat, & quod maximam ponebat remoram, juris civilis, ex quo nuptiæ veraque matrimonia æstimabantur, *pr. l. de Nupt.* omninò non communionem habebat. *conf. sup. §. 12.* Uxores igitur servorum non conjuges, sed contubernales Romano jure dicuntur, *l. 2. §. 33. ff. de instr. leg.*

§. 103. Recedit vero ab isthac Juris Civilis subtilitate Jus Canonicum & vera inter servos quoque matrimonia etiam in-
vitis

vitiis dominis contrahi, non dubitat statuerē. *c. 1. X. de conj. serv.* ubi & ratio additur hæc, quòd servus à sacramentis Ecclesiæ non sit removendus. Et quidem, si per sacramenta ibi quælibet res à Deo ordinatæ, & sic institutione ac benedictione divini Numinis consecratæ intelligerentur, benè se res haberet. Cùm verò non isto latiori, sed aliò, stricto proprioque sensu matrimonium Romanis Doctoribus dici Sacramentum satis noverimus, quò sensu quidem Nostrates Orthodoxi Theologi conjugium Sacramentis Ecclesiæ accenseri nolunt; nobis, cæteròquin hanc Juris Canonici de vero Servorum conjugio dispositionem approbantibus, hujus rei aliam, quàm adducta Catholicorum est, quærendam rationem esse, rectè judicavit Magnif. Dn. Zieglerus, *Præceptor mihi honoratissimus in Jure Canon. ad Lancellos. Juslit. lib. 2. t. 11. §. 7. de Nupt. ad verba: ab aliis sacramentis pag. 422. eamque in hoc ponit, quòd servi non debeant excludi ab his, quæ sunt Juris Naturæ.*

§. 104. Equidem verum est, quòd servus ac serva non habeant potestatem corporis sui, ut videantur, nec utendum istud dare posse aliis, cùm absolutè sint dominis suis subiecti. Verum enim verò ista dominorum potestas, quanta quanta etiam illa sit, utut quoque illibatam eam servari oporteat, *§. ult. f. de his qui sui vel al. Jur.* tanta tamen esse non debet, ut eludatur inde ac impediatur ipsa ordinatio omnium dominorum domini, supremi in cælis Numinis. Nec obstat, quòd bonis commodisque matrimonii servitus utique multum adversetur, tum quia individua illa vitæ societas actum quandoque secundo seu exercitio plane destituitur, postquam scil. in domo domini sui servus, ut & in sui domini ædibus serva morari, & sic separatim invicem habitare, sæpe etiam in remotissimas provincias pro voluntate ac emolumento heri abire, atque sic invicem discedere plane cogantur; tum quia easdem ob rationes debitum sibi conjugale reddere pro labitu non possunt, tum denique, quia prolem ipsi alere nequeunt, omnia quippe dominis suis acquirentes, quem effectum cum debitis & consuetis servitiis nullo modo tollit Jus Canonicum aut restringit. Hæc, inquam tamen non obstant veritati & justitiæ servilis matrimonii, quippe quæ actum secundum

domi saltem & exercitium gravant, neutiquam verò conjugii substantiam infringunt. Nec enim illarum difficultates cum simplicis & naturali coeundi impotentiam rectè comparabuntur.

§. 105. Quod si verò Dominus insolita posceret & talia, quæ matrimonio contracto planè repugnant, non obligabitur hic ad obsequium servus de Jure Canonico. Neque tamen si quid minùs consuetum mandaverit dominus, obedientiam, protinus debet detrectare servus, ut maximè ad tempus usus matrimonii hinc sit suspendendus. Temperabit & ipse sibi dominus, ne difficilem se nimis matrimonio isti præbeat. Hincq; volunt Canonistæ, servum, qui domino consentiente matrimonium contraxit, magis ad debitum reddendum, quàm ad obsequium teneri. Dn. Zigler. *l. c. verb. Et consuetis obsequiis. ibique allegatus Mart. Azpilcuet. Navarr. tom. 5. c. 22. n. 33.* Simili æquitate videtur motus Cardinalis Hostiensis, cum defendit contra alios Canonistas, quòd Dominus nequeat vendere servum suum uxoratum alicui, qui vult eum ducere ad terras remotiores ad *t. x. de conjug. serv. pag. m. 344. b.*

§. 106. Post matrimonium sequitur III. ministerii dissolvendi modus, *Tutela* nimirum *oblatio*. *Mev. ad Jus Lubec. lib. 3. tit. 8. art. 5. n. 34.* Sicut enim ipso jure Civili servus etiam testamento vel cum libertate, vel etiam sine libertate tutor datus, libertatem ad minimum tacitè accepisse videtur, & per hoc rectè tutor existit, *§. 1. I. qui test. tut. dari poss.* ita multò magis procedet, ut, si ad ministrum conditionis liberæ tutela quædam deveniat, simultaneam herilium negotiorum expeditionem non admittens, ista ad ministerium perficiendum obligatio non debeat impedimento esse, quòd minùs tutela suscipiatur: sed legitima hæc sit causa, cur dimittere dominus eum teneatur. Quod ipsum disertè affirmat Jus Saxon. in *SandN. lib. 2. art. 33.* Ratio est, quòd tutela & cura munus sit publicum, *§. 1. I. de excus. tut. vel cur.* Jus autem publicum, seu quod publicè est utile, privatorum pactis immutari, ut & locatione & conductione famuli, etiam si ritè factà, elidi nequit, *per l. 20. ff. de relig.* publicè siquidem interest, ne hi, qui ob ætatis lubricum mentisq; imbecillitatè sibi prospicere suisq; rebus superesse nequeunt, indefensi relinquuntur.

K

§. 107.

§. 107. Et cum hæc ratio eadem sit quoad omnes tres tutelæ species, in istis singulis quoque idem juris observabitur, & propter eandem similitudinem etiam ad curatellam applicabitur. Idque multò minus hodie habet dubii, dum ex Ordin. Polit. Caroli V. *Augustæ anno 1548. promulgatâ* & à Rudolpho II. *Francofurti anno 1577. confirmata rubr. Von der Pupillen und minderjährigen Kindern Tutorn &c.* nullus omninò tutor, sive testamentarius, sive legitimus, sive dativus tutelam re- & administrare potest, nisi ipsi primò à Judice administratio decernatur & committatur. Quoad curam etiam cognitum est, quòd ex generali quadam ubique locorum, præsertim in Germaniâ, receptâ consuetudine Tutela & Cura cohæreant, ita ut Tutor post pubertatem Curatoris officium usque ad adultam pupillorum ætatem, vel absque novo Judicis decreto, sustineat, sicque tutela in curam transeat, Andr. Gail. *lib. 2. obs. 96.* Quin etiam ex hæcenus dictis ad quavis munera publica sine absurditate inferitur, quòd famuli, cui ad ea legitima vocatio contingit, discessus à ministerio permittatur, ut docet Mev. ad Jus Lubec. *cit. art. 5. n. 35.*

§. 108. Quartus solvendi ministerii modus *mors* est, sive famuli, sive domini. Licet enim obligatio ex locatione conductione rerum ad hæredes transeat, §. *ult. l. l. 10. C. de locat. cond.* secus tamen se res habet in locatione conductione operarum, ubi quippe personæ industria fuit electa, per §. *solvitur 5. l. de soc. LandN. lib. 1. art. 22.* Possunt autem eo casu heredes servi demortui mercedem, nonnisi pro ratâ temporis, quò serviit defunctus, exigere. LandN. *l. c. B. Franzk. ff. ad tit. loc. cond. n. 103. & seq.* Man ist seinen Erben nicht mehr zu geben schuldig / dann Er zur Zeit seines Absterbens verdienet. Nec id à jure Civili alienum esse putamus. Nam & ex eo stipendia, quæ ob laborem & operam illiberalem præstantur, & propriè Mercedis appellantur, ut sunt famulorum domesticorum, pro ratâ tantum servitii præstiti solvuntur. *arg. l. 16. §. item cum quidam ff. loc. l. 10. ff. de ann. leg. Bonacoss. de fam. q. 103. n. 5. Capyc. dec. 27. n. 21.* Aliud obtinet, quando pro liberali operâ vel officio, magis honoris & quasi donationis gratiâ, quàm mercedis pro labore sol-

ven-

vendæ causâ, salaria præstantur. Tunc si intra annum, qui officium sustinuerant, moriuntur, etiam non emerita ad hæredes integra transmittuntur, uti de salariis Advocatorum, Doctorum, Professorum, Magistratum & qui alias functiones publicas obeunt, iure cautum est. *l. 4. ff. de off. assess. l. 1. §. 13. ff. de extraord. cognit. l. 11. C. de proxim. sacror. scrip. l. ult. C. de domest. et protect.* Caroc. *de loc. cond. p. 2. tit. de off. Assess.* Bolognin. *ad Auth. Habita. C. ne fil. pro patr. n. 72.* Mynsing. *3. observ. 8.* Carpz. *p. 1. Const. 1. def. 34.* & Dn. Struv. *Ex. 7. th. 11.*

§. 109. Quod de morte famuli dictum est, ad mortem quoque Domini extendendum venit. Et quamvis hoc in casu ex iure communi integram mercedem pro toto anno solvendam esse famulo, existimet Bonacoss. *cit. loc. q. 82.* Tamen ex dispositione Juris Saxonici, idem est quoad mortem ipsius domini, quò defunctò heredes ipsius non nisi in diem trigesimum usque de alimentis prospicere tenentur famulis, quò intereà temporis illi circumspiciant de aliâ suis rebus consulendi occasione: mercedem verò solvant heredes non ulterius, quàm usque ad tempus obitus patrisfamiliâs prædefuncti, Landl. *l. 6. ubi tamen,* additur, ut, si quidem heredes ita jubeant velintque, famuli debeant usque ad constitutum tempus manere, integræ sic mercedis solutionem expectantes, quod tamen negat Bonacoss. *qui d. tr. q. 174.* post Alberic. *in l. inter artifices ff. de solut. asserit,* famulos post mortem domini invito cogi non posse, ut hæredibus servitia præstent, cum sit personalis obligatio inter Dominum & servum activè & passivè non transiens ad hæredes. Coler. *p. 1. dec. 69. §. 201.* Prætereà Jure Saxonico statutum, ut etiam si major fortè, quàm pro quantitate ejus temporis debetur, sint consecuti famuli, hæredi tamen id reddere haud teneantur.

§. 110. Hâc occasione V. videndum, si prædium quoddam sit legatum venditumve, an ejus prædii famulos retinere debeat novus dominus, legatarius seu emptor? Quod utiq; negandum putamus, quoad legatarium quidem *per l. qui fundum 32. §. 1. ff. loc. cond.* quoad emptorem *per l. si merces. 25. §. 1. eod.* Si enim ad hoc non tenetur successor Universalis, ut *præc. §. dictum,* multò minus tenebitur successor singularis, *l. emptorem 9. C. loc.*

Quodsi damnum incurrant per hoc ministri, testatoris quidem famuli fortunæ suæ id imputabunt, quia morte patrisfamiliæ expiravit simul contractus eorum; venditoris autem ministri ad dominum venditorem habebunt regressum, cujus obligatio per istam prædii venditionem neutiquam soluta intelligitur, ad hoc, ut à præstatione & interesse famulorum liberetur dominus, *d. l. 32. l. 25. §. 1. ff. loc. cond.*

§. III. Denique ultimò servitium finitur & famuli justam recedendi impetrant causam, si non porrigatur victus necessarius: Wenn der Herr seinem Gesinde die Nothdurfft an Essen und Trinken nicht barreichet. In hoc tamen casu non statim famulo liberum erit suâ voluntate deferere ministerium, sed prius apud judicem de eo conqueri debet, ubi nec delicatus famulus, nec durus dominus audiendus est, sed à judice potiùs determinandum, quid pro necessitate corporis ad exhibendas operas sufficiat. Et si illud in posterum negetur, liber à servitiis famulus declarari debet. *Mev. ad Jus Lubec. cit. tit. 8. art. 5. n. 37.*

Et hæc pro instituti ratione jam jam sufficient. Dicendum quidem adhuc esset de juribus famulorum extraneis, quorum sub initio disputationis mentio facta est, §. 15. Sed ne labor nosster justam Disputationis formam excedat, pedem hic figimus, hoc alterum membrum alii loco & tempori, si occasio ita tulerit, cum DEO tractandum reservantes, cujus benignissimo Numini intereà pro viribus hætenus concessis soli sit laus, gloria & honor in secula seculorum.

PRæclarâ cum laude supre-
ma brabea Themistos
Noster SALA Tibi confert, ve-
stigia MAGNI
Felix insequeris PATRIS subli-
mibus ausis.
Mox poteris meritis summo
AULÆ fulgere in ostro
Ecce Tibi tanti nunc pandi-
tur orbita Fati!

*Nobilissimo Dn. Doctorando
amicâ m. & m. animitus
gratulat.*

Joh. Volk. **Bechman**/
D. & Præses.

K 3

Ignea

Ignea vis animi, & probitas suavissima morum
Virtutem illustrant, *dulcis amice*, Tuam.
Astra Tibi plaudunt, Magni vestigia Patris
Dum simili semper nobilitate premis.
Maecte gravi virtute! Tibi Respublica debet
Spem validam. Studiis par Tibi fama venit.

*Hicce Nobilissimo Dn. Doctorendo, Magni Viri egregio
filio, Faurori suo inter paucos dilecto, quem dotes
ingenii exornant, rara pietas condecorat & exquisi-
tissima Eruditio admirationem omnium conciliat,
amorem infucatum exhibere, ejusq. supremis Ju-
rium Honoribus Magnatum favorem & prosperri-
ma queque apprecari voluit*

Heinricus Lince / D.

S Ein unbeschrenkter Fleiß und himmlische Gedankken
Sind nun / Herr Doctorend / bei allen lieb und theur /
Ist laufft sein grosser Ruhm auch in der Jugend Schrankken /
Und lehret / daß Knechtschafft sei ein stätes Fegefeuer.
Des Vaters hoher Glanz / wird nun verdoppelt stehen /
Weil Er den Gegenschein mit gleichen Strahlen gibt /
So kan ein Adlers-Kind auch untern Sternen gehen /
Wann es / nach adler Art / den freien Himmel libt.
Nun wird di Jugend auch Ihm Ehren-Säulen bauen /
Di keiner Zeiten Kost noch Schimmel mag verzehren /
Es wird die letzte Welt auch seinen Nachruhm schauen /
Und seine Künste mit Gedächtniß-Dyfer ehren.

Mit disen wenigen hat dem Herrn Doctorenden / als
ihrem Hochgeehrten Tischgilde glückwünschend
aufwarten wollen

Ihr Excellenz Dn. D. Lincen
Sämbrliche Tischgesellschaft.

IN

IN
SURGENTES HONORES

Viri Nobilissimi atque Clarissimi

DN. JO. HEINRICI ALBERTI,

Fautoris & Amici sui honoratissimi,

cum pro Licentiâ

De jure Famulorum hodiernò, quatenus veteri
Servorum juri competit aut ab eo discrepat,
disputaret,

* * *

Anthologos inter, quos Lipsia jungit, amicos,
Hunc Tibi me memini præcinuisse diem.

Carminis exigui tunc ultima verba fuere:

Jure in utroq, favens mox Tibi surget honos.

Nunc surgit tantum quantum exoptare volebam;

Ut videas falsi nil habuisse modos.

Falsus in hoc unò sum, si tum falsus, honores,

Lipsia quos poterat, quòd Tibi Jena paret.

gratulabundus scrib.

M. Jo. Christianus Hetzerus, Lipsiensis.

Tutta la SALANA rallegra s' hoggi.

E stessa Themide a' dovuti eloggi

Del saggio signor ALBERTI s' impiega

Il quale 'l dritto de' servi ci spiega.

*Con ciò al Nobilissimo & eruditissimo Signor Rispon-
dente Amico suo honoratissimo fa sede quanto
si conosca obligatissimo servitore*

Henr. Ludolphus Rademacher,

Embricà Cliviacus.

For.

Fortior est virtus unita. Hinc millia cessent
Vota. Synopsis adest: vive valeque D. I. U.

*Ita Nobil. & Consultiss. Dn. Doctorendo, Domino,
Fautori & Commensali suo estimatissimo in
compendio verborum granulabatur proli-
xissime*

M. Heinr. von der Litz.

Horace Liv. IVme. Od. 4.

Les Heros les plus grands nous naissent des He-
ros,

Ils marchent avec soin & gloire sur leurs
traces;

Un cheval genereux vient d'une noble race,
Et l'aigle éclot point de fêbles pigeonceaux.

*Que cela suffise, Monsieur, pour avouer que vous vous
rendez tres digne fils d'un si grand Pere, & pour
témoigner que je suis*

Vôtre treshumble Serviteur

Martin Strakerian.

99 A 6952

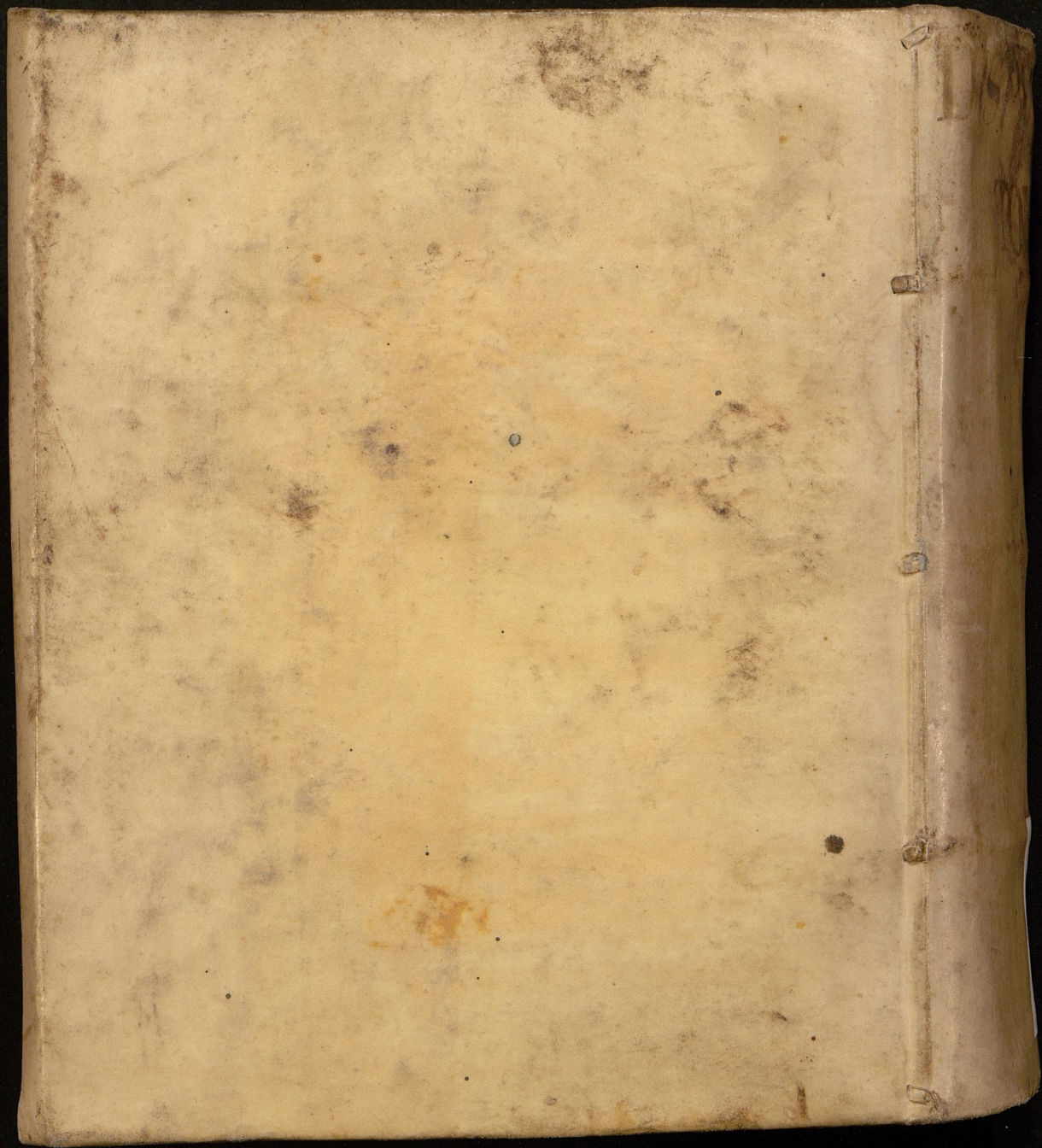
ULB Halle 3
002 826 623

V8 17

Ruba ✓

VIA

I. N. D. N. J. C.

DISPUTATIONEM INAUGURALEM
JURIDICAM
DE

JURE FAMULO- RUM HODIERNO,

qt. veteri Servorum juri convenit,
aut ab eo discrepat,

EX DECRETO
INCLUTI JCC. IN FLORENTISSIMA
SALANA ORDINIS
PRÆSIDE

*Viro Nobilissimo, Amplissimo, Consultissimo
& Excellentissimo*

DN. JOH. VOLK. *Bechmann* /
Hæreditario in Obern-*Eröbra* / Jcto & Antecessore hu-
jus Academiae famigeratissimo, Curia Provincialis, Scabinatus &
Facultatis Juridicæ Assessore Gravissimo, Dn. Patrono & Promo-
tore suo æviternum colendo,

PRO LICENTIA
Summos in utroque Jure honores & privilegia DOCTO-
RALIA consequendi

publicæ Eruditorum ventilationi exponit
JOH. HEINRICUS ALBERTI, Geranus,
ad d. Sept. horis ante- & pomeridianis
in Auditorio JCTORUM

JENÆ Typis WERTHERIANIS, MDCC LXXII.